

DEMOKRASİLERDE SEÇİM SİSTEMİNİN PARTİ SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME)

Effects of Electoral Systems on Party Systems in Democracies
(A Comparative Review)

Prof. Dr. Hasan TUNÇ* - Arş. Gör. Murat ERDOĞAN**

Geliş Tarihi: 10.03.2016 Yayına Kabul Tarihi: 22.05.2016

Öz

Seçim sistemleri, eskiden olduğu gibi bugün de siyasal sistemin şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır. Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki, siyasal sistemin istikrarını etkileyen en önemli konulardan biridir. Nitekim seçim sistemleri öncelikli sonuçlarını parti sistemleri üzerinde doğurarak siyasal sistem üzerinde etkili olurlar. Doğru bir ifadeyle seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisi, yakın zamana dek çok dikkat çekmemiştir; ancak bunlar, elverişli aşamalar olan dönüşüm süreçlerinde, net bir biçimde parti sistemini şekillendirme fırsatı sunarlar. Dolayısıyla ne kadar tartışılırsa tartışılın demokratik yönetimlerde seçim sistemleri, anayasal mühendisliğin en kullanışlı araçları olma özelliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemleri, Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları, Parti Sistemleri, Siyasal Partiler

Abstract

Electoral systems play a crucial role in shaping a political system in present day like it used to be in the past. Relation between electoral systems and party systems is one of the most important subject matters that influences the stability of political system. Thus electoral systems influence political systems by practising their primary consequences on party systems. With a right expression the impact of electoral system change upon a party system whose roots are deep may be muted, then, but there is clearly greater scope for shaping a party system in the process of formation which stage is still pliable. Hence no matter how much argued, in democratic governments electoral systems still hold its feature to be the most useful tools of constitutional engineering.

Keywords: Electoral Systems, The Political Consequences of Electoral Systems, Party Systems, Political Parties

* Hasan Kalyoncu Üniversitesi Öğretim Üyesi, hasan.tunc@hku.edu.tr

** Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi, erdoganmurat@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiler, ilk defa 1950'li yıllarda Duverger tarafından sistematik bir biçimde ifade edilmiştir. Bunun ardından geçen yaklaşık 60 yıllık süre içinde söz konusu alan, Duverger'nin ortaya koyduğu teorik çerçevenin yanlışlanması ve yeni teorik çerçeveler ortaya koyma çabaları neticesinde Shugart'ın ifadesiyle olgunluğa ulaşmıştır¹. Seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşan bu alanda Duverger'nin çizdiği teorik çerçevenin ardından özellikle Sartori daha sonra da Lijphart tarafından yeni teorik çerçeveler ortaya konmuş ve daha ileri düzeyde analizler yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı da birbiri ardına ortaya konan bu teorik çerçeveleri, karşılaştırmalı bir biçimde ampirik örnekler yoluyla aktararak seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkiye dair en güncel hipotezleri ortaya koymaktır.

I. KAVRAM OLARAK SEÇİM SİSTEMİ VE PARTİ SİSTEMİ İLE BUNLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

A. Seçim Sistemleri

Demokratik meşruluğun sağlanmasında vazgeçilmez bir unsur olarak yer alan genel ve eşit oya dayalı serbest seçim olgusu, siyasal sistemin kurgulanışı ve devamlılığında modern çağlara kadar hiç görülmemiş birtakım etkiler yaratmıştır². Seçim kavramı, anayasa hukuku ve siyaset bilimi terminolojisi bakımından en genel ifadesiyle “*yönetenlerin yönetilenlerce belirlendiği/yetkilendirildiği işlem* olarak tanımlanabilmektedir³. Bu bakımdan seçim kavramı, yurttaşların oylarının nasıl

¹ SHUGART, Matthew S., “Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 25

² Nitekim genel oy sistemine geçişle beraber geniş halk kitlelerinin yönetime katılması kaçınılmaz bir siyasallaşma ve demokratikleşme sürecini beraberinde getirmiş, bu da bugün bildiğimiz anlamıyla birtakım demokratik kurumların varlığına vücut vermiştir. Genel oy sistemine geçişin tarihi bağlamıyla siyasal kurumlar üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer; **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 87-91

³ Bu yönde tanımlar için bk. COTTERET, Jean Marie; EMERİ, Claude; **Seçim Sistemleri**, (Çev.: Tanju Gökçöl), İstanbul, 1975, s. 11; YAVAŞGEL, Emine; **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 4, 53, 77

ve ne şekilde sandalyelere dönüşeceğini belirleyen⁴ seçim sistemlerinin varlığı ile somut görünüm ve uygulamaya kavuşarak siyasi sistem içerisinde yerini alır. Yine kaçınılmaz olarak siyasi sistem ve sistemde yer alan unsurlarla etkileşim içerisine girer⁵.

Seçim sistemlerinin incelenmesine ilişkin en temel metodolojik ayırım, dar anlamda ve geniş anlamda seçim sistemleri ayırımıdır⁶. Seçim sistemlerinin tanımı ve tasnifi çabasında öncelikli olarak bu kavramların hangi esaslara tekabül ettiğinin net bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim bunlardan dar anlamda seçim sistemi, kullanılan oylara göre milletvekilliklerini kimlerin kazandıklarını belirlemeye yönelik hesaplama yöntemine verilen bir adı ifade ederken⁷, geniş anlamda seçim kavramı, oyların sandalyelere dönüştürülmesi sürecine dahil olan her türlü değişkeni ifade eder niteliktedir⁸. Daha doğru bir ifadeyle dar anlamda seçim sistemi, çoğunluk ve nispi temsil olarak ayrılmış olan seçim formüllerini incelerken, geniş anlamda seçim sistemleri, seçim formülleri, seçim çevresinin ve parlamentonun büyüklüğü ile seçim barajları⁹ gibi farklı değişkenleri değerlendiren bir yaklaşımı ifade eder.

Seçim formüllerinin çoğunluk ve nispi temsil formülleri olarak ayrıldığı tasnif, seçim sistemleri söz konusu olduğunda en yaygın ve en

⁴ Seçim sisteminin belirtilen işlevi bağlamında tanımı için, LIJPHART, Arendt; **Electoral Systems And Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990**, New York, Oxford University Press, 1995. s. 1, 13, aynı yönde bir tanım için bkz. SARTORİ, Giovanni; **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev: Ergun ÖZBUDUN), Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 15, Ayrıca seçim sistemi kavramı, seçmenlerin kullandıkları oylara göre temsilcilikleri kimlerin kazandığının belirlenmesinde kullanılan hesaplama yöntemleri olarak da tanımlanmaktadır. Bu yönde tanımlar için Oya ARASLI, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1989, s. 25

⁵ Bu yönde bkz. SARTORİ, (1997) s. 10, GÜNAL, Erdoğan; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 23

⁶ Seçim sistemlerinin belirtilen şekilde tasnifi ve bu tasnifler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. GÜNAL, (2005), s. 24 vd., ATAR, Yavuz; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990, s. 5 vd., Hikmet Sami TÜRK, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 23, 2006, s. 76 vd., ARASLI, (1989) s. 25 vd. Bülent DAVER, “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı 5**, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 25-26 Nisan 1988, Ankara, 1989, s. 136-137

⁷ Dar anlamda seçim sistemi kavramına ilişkin tanımlar için bkz. GÜNAL, (2005) s. 23, ARASLI, (1989), s. 25, ATAR, (1990), s. 6

⁸ ARASLI, (1989), s. 25

⁹ Elbette burada bahsedilen değişkenler, Lijphart tarafından seçim sistemlerinin boyutları olarak ortaya konmuş olan değişkenlerdir. Ayrıntılı bilgi için, LIJPHART, (1995), s. 10 vd.

sık başvurulan ayırım olarak ön plana çıkmaktadır¹⁰. Bununla birlikte, tüm seçim sistemlerini çoğunluk ve nispi temsil formülleri olarak ayırmanın mevcut güçlüğü, bu iki etiketin simetrik olmayışlarından kaynaklıdır¹¹. Bunun sebebi ise çoğunluk sisteminin, diğer oylara bakılmaksızın en çok oyu alanın kazandığı bir sistemi ifade ederken, nispi temsilin amacının, kullanılan oyların orantısal bir biçimde sandalyelere dönüştürülmesini temin etmesidir. Bu bakımdan orantılılığı amaçlayan her sistem, nispi temsil şeklinde tasnif edilmeye yatkınken, çoğunluk sistemi, ancak orantılılığı amaçlayan sistemlerin dışında kendine yer bulabilmektedir¹².

1. Çoğunluk Seçim Sistemlerinde Uygulanan Usuller

Çoğunluk sistemleri, genellikle ikili bir ayrıma gidilerek incelenmektedir¹³. Bunlardan birincisi tek isimli-çok isimli (listeli) oylama usulüyen, ikincisi ise tek turlu-iki turlu oylama ayırımıdır¹⁴. Bundan başka elbette çoğunluk usulünün en temel ayrımlarından biri, seçilecek adayın mutlak çoğunlukla mı yoksa basit çoğunlukla mı seçileceği ayırımıdır¹⁵.

¹⁰ Bu yöndeki ayrımlar için bkz. TUNÇ, Hasan **Anayasa Hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları Ankara, 1999, s. 146 vd. GÖZLER, Kemal; **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010, s. 315 vd., SARTORİ, (1997), s. 15 vd, GÜNAL, (2005), 22 vd, LIJPHART, (1995), s. 16 vd., COTTERET, EMERİ, (1975), s. 47 vd., LAKEMAN, Enid; LAMBERT, James D., **Voting in Democracies: A Study of Majority and Proportional Electoral Systems**, Faber and Faber, Tarihsiz, s. 25 vd., Yine bu yönde yapılan ancak ilginç bir şekilde “çoğunluk prensibine dayanan seçim sistemleri” ve “azınlıkların da temsiline imkan veren seçim sistemleri” şeklinde yapılan ayırım Armaoğlu tarafından yapılmıştır. ARMAOĞLU, Fahir; **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:34-16, Ankara, 1953, s. 19 vd., 64 vd.

¹¹ SARTORİ, (1997), s. 16

¹² SARTORİ, (1997), s. 16

¹³ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49

¹⁴ Çoğunluk sisteminin tasnifini yapan diğer yazarlar da yaptıkları ayrımlarda bu iki veçhe üzerinden yapılan analizleri dikkate almışlardır. Bu yönde bkz. TUNÇ, (1999), s. 146-147, Öden ve Atar, gerçekleştirdikleri tasnifte, çoğunluk sistemlerini öncelikle tek isimli ve çok isimli olarak ayırmışlar, tur sayılarını bu iki ayırımın alt başlıkları altında incelemişlerdir. Bu yönde ÖDEN, Merih; **Seçmenlerin “Kişi Tercih” Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 25 vd., ayrıca ATAR, (1990), s 37 vd., Gözler ise tam tersi bir yoldan giderek tur sayılarına göre ana ayırımı gerçekleştirmiş, daha sonra ayrımların kendi içlerinde tek adlı ve listeli seçim usullerini incelemiştir. GÖZLER, (2010), s. 316 vd.,.

¹⁵ Sartori’ye göre çoğunluk sistemleri arasındaki başlıca fark, bunların nispi bir çoğunluğu mu yoksa basit bir çoğunluğu mu gerekli kıldığı noktasındadır. SARTORİ, (1997), s. 18

Tek isimli oylama, tek bir kişinin seçileceği seçim çevresinde yapılan oylamayı ifade ederken, çok isimli oylamada seçmenlerden aynı anda birçok kişi seçmeleri istenir¹⁶.

Tek isimli oylamada geçerli oyların nispi veya mutlak çoğunluğunu alan adayların, seçilmesi esas alınır. Bu bakımdan tek isimli oylama, tek turlu nispi çoğunluk sistemi, iki turlu nispi-mutlak çoğunluk sistemi ve tek turlu mutlak çoğunluk sistemi (alternatif oy) olarak ayrılarak incelenebilir¹⁷.

Kaynağı İngiltere olan tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi, ülkenin parlamento kaç milletvekilinden oluşuyorsa o kadar seçim çevresine bölünmesi ve her bir seçim çevresinden oyların çoğunluğunu alan adayın galip çıkmasını ifade eder¹⁸. Seçmen, seçilmesini istediği adayı oy pusulasına yazarak veya adının karşısına işaret koyarak oyunu kullanır¹⁹. Diğer adaylara oranla en çok oyu alan aday, aldığı oyun miktarına bakılmaksızın seçilmiş olur. İngiltere dışında Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da uygulanan bu sistem, “çizgiyi ilk geçen” (**first-past-the post**) olarak da adlandırılır²⁰.

Fransa'da uygulanan iki turlu tek isimli çoğunluk sistemi²¹ ise tek turlu tek isimli seçim formülünün en büyük sakıncalarından biri olan seçmen çoğunluğunun oyunu alamamış adayın seçilmesini²² engellemeye yöneliktir. Buna göre adaylardan hiçbirinin oyların mutlak çoğunluğunu alması mümkün olmadığı takdirde, genellikle en az oy alan bir veya birkaç adayın oylamadan elenmesi söz konusu olmakta ve yapılan ikinci turda kullanılan oyların mutlak veya nispi çoğunluğunu alan aday milletvekili seçilmektedir²³.

¹⁶ COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49, Türkiye'de tek isimli oylama usulü, “dar bölge”, çok isimli oylama usulü ise “geniş bölge” olarak adlandırılmaktadır. Bu yönde bkz. TUNÇ, (1999), s. 147

¹⁷ ÖDEN, (2003), s. 26, ayrıca tek isimli çoğunluk sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ATAR, (1990), s. 38 vd.

¹⁸ ÖDEN, (2003), s. 26-27, TUNÇ, (1999), s. 148, ARASLI, (1989), s. 149, ARMAOĞLU, (1953), s. 35-37, s. 25-26, COTTERET, EMERİ, (1975), s. 52, ATAR, (1990), s. 38

¹⁹ ÖDEN, (2003), s. 27

²⁰ LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 25

²¹ Bu sistem Fransa'da 1852-1871, 1875-1885, 1889-1919 yılları arasında, 1927'den İkinci Dünya Savaşı'na kadar kullanılmış ve 1958'den bu yana (1986 dışında) kullanılmaktadır. COTTERET, EMERİ, (1975), s. 52, ARASLI, (1989), s. 219

²² COTTERET, EMERİ, (1975), s. 49

²³ ÖDEN, (2003), s. 30, Fransa'da uygulanan tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi hakkında ayrıntılı bilgi ve söz konusu sistemin fayda ve sakıncaları için ayrıca bkz. TUNÇ, (1999), s. 152-

Çoğunluk sistemlerinin, içlerinde barındırdıkları adaletsizlik potansiyeli ile başa çıkma çabası, zaman içerisinde öncelikle Fransa'da tek isimli iki turlu sistemin varlığına, daha sonra da Avustralya'da uygulanan alternatif oy sistemine vücut vermiştir²⁴.

Alternatif oy usulü, seçmenin seçilmesini en çok istediği adaya oy verirken, dilediği takdirde istediği diğer adayları da ikinci veya üçüncü sıralarda tercih edebilmesini ifade eder²⁵. Doğru bir ifadeyle “*alternatif oy, gerçekte tek isimli seçim çevrelerinde bir dizi oylamayı tek oylamada birleştiren bir mutlak çoğunluk formülüdür.*”²⁶ Buna göre her adayın aldığı birinci tercihler sayılır. Adaylardan hiçbirinin mutlak çoğunluk sağlamaması halinde oylar, ikinci, üçüncü ve daha sonraki tercihlere göre herhangi bir aday mutlak çoğunluğu sağlayana kadar tekrar dağıtılır²⁷. Böylece, alternatif oy usulü ile tek turda mutlak çoğunluğu sağlayan bir aday tespit edilerek seçilmiş olmaktadır.

Çok isimli çoğunluk sistemleri ise genel olarak listeli çoğunluk usulleri olarak adlandırılırlar²⁸. Listeli sistem, çoğunluk-nispi temsil sistemi arasındaki ayırmadan ziyade seçmenlerin kişi tercihleri yönünden yapılan ayrıma ait bir kavramdır²⁹. Nitekim Sartori seçim sistemlerinin tasnifini yaparken iki kriterden hareket etmektedir. Bu doğrultuda birinci kriter, oyların orantılı olarak dağılıp dağılmadığı iken, ikinci kriter, kişilere oy vermenin söz konusu olup olmadığıdır. Bunlardan birincisi seçim sistemlerini çoğunluk-nispi temsil ayırımına götürürken ikincisi kişi tercihleri açısından seçim sistemlerini ifade eder³⁰.

153, ALESKEROV, Fuad; ERSEL, Hasan; SABUNCU, Yavuz; **Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 220 vd., ARMAOĞLU, (1953), s. 55-56, BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 5

²⁴ Bu yönde bir yaklaşım için bkz. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 54-55, Gerek iki turlu tek isimli seçim usulü, gerekse de alternatif oy usulü, adayın mutlak çoğunluğu elde etmeden seçilmesini engellemeye yöneliktir. BOGDANOR, Vernon; BUTLER, David; “Introduction” **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER) Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 5

²⁵ ÖDEN, (2003), s. 32, SARTORI, (1997), s. 18, ayrıca Atar, alternatif oy sistemini *tercihli tek turlu çoğunluk sistemi* başlığı altında incelemektedir. ATAR, (1990), s. 52 vd.

²⁶ ÖDEN, (2003), s. 32

²⁷ Alternatif oy usulü hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. ÖDEN, (2003), s. 32, SARTORI, (1997), s. 18, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 55, TUNÇ, (1999), s. 155-156. ARMAOĞLU, (1953), s. 40 vd., BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 5, ATAR, (1990), s. 52 vd.

²⁸ Bu yöndeki tanımlar için bkz. ARMAOĞLU, (1953), s. 21 vd., ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 316-317

²⁹ SARTORI, (1997), s. 15

³⁰ SARTORI, (1997), s. 15

Bununla beraber listeli sistemler, seçmenleri adayların kişisel özelliklerine değil, aday oldukları parti listesinin programına ve düşüncelere oy vermeye zorlamaları bakımından genellikle nispi temsil usulleri ile birlikte uygulanmaktadır³¹. Ancak çoğunluk usulünün de listeli sistemlerle beraber uygulandığını görmek mümkündür.

Listeli çoğunluk sistemleri ise basit veya mutlak çoğunluk esaslarına göre gerçekleştirilebilmektedirler³².

Listeli basit çoğunluk usulünde herhangi bir seçim çevresinden seçilecek adaylar, seçmene bir liste halinde sunulmakta, seçmenler söz konusu listeleri oylamaktadırlar³³. Oylama sonucunda en çok oyu alan listedeki tüm adaylar, milletvekili seçilmiş sayılmaktadırlar. Adaletsiz sonuçlara yol açabilecek bu usul, Türkiye’de 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanmış ve 1954 yılında oyların %55’ini elde eden Demokrat Parti, 408 milletvekilliği kazanarak parlamentonun %84’üne sahip olabilmıştır³⁴.

Listeli mutlak çoğunluk usulü de bir seçim çevresinde geçerli oyların mutlak çoğunluğunu sağlayan aday listesinin seçilmesini ifade eder. Ancak tahmin edilebileceği gibi ilk turda hiçbir partinin mutlak çoğunluğa ulaşamaması listeli mutlak çoğunluk usulünün iki türlü olarak yapılmasına sebebiyet verir³⁵.

2. Nispi Temsil Sistemlerinde Uygulanan Usuller

Nispi temsil sistemlerinin iki belirleyici özelliği vardır³⁶. Bunlardan birincisi bir seçim çevresinden en az iki milletvekili çıkması, yani seçimin listeli olması iken, ikincisi ise yapılan seçimde çıkacak temsilcilerin nispi çoğunluk esasına göre seçilmesidir. Nitekim en az iki

³¹ ÖDEN, (2003), s. 36, ayrıca çoğunluk sisteminde de liste usulünün öngörülebildiğini kabul etmelerine rağmen LAKEMAN ve LAMBERT de nispi temsili sistemi ile birlikte uygulanan liste usullerini ayrı bir başlık altında incelemişlerdir. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 84 vd.

³² ARASLI, (1989), s. 220

³³ ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 317, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 33

³⁴ Türkiye’deki uygulama, listeli çoğunluk usulünü inceleyen yabancı yazarlar tarafından da söz konusu usulün en güçlü örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu usulü tarihte uygulamış bir diğer ülke de Yunanistan’dır. Listeli çoğunluk usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 317, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 33

³⁵ ARASLI, (1989), s. 221, GÖZLER, (2010), s. 318-319

³⁶ ARMAOĞLU, (1953), s. 65

milletvekilinin çıkacağı bir seçim çevresinde adayların mutlak çoğunluğa ulaşmaları mantıken mümkün değildir.

Nispi temsil sistemine ilişkin ortaya konan ilk usul ise İngiliz hukukçu Thomas Hare tarafından geliştirilen “devredilebilir tek oy” (*single transferable vote*) usulüdür³⁷. Bu usule göre belli bir seçim çevresinden seçilecek olan birden fazla aday, seçmene liste halinde değil tek tek sunulur. Seçmenler bu adaylar arasından -ister aynı partiden ister farklı partiden- herhangi birini birinci tercih olarak seçtikten sonra diğer adayları da sırasıyla ikinci, üçüncü... tercihleri olarak tespit ederler. Bir seçim çevresinden çıkacak olan aday sayısının bir fazlası, o seçim çevresinde kullanılan oylara bölünüp elde edilen sayıya bir eklenerek o çevredeki seçilme kotası bulunur³⁸. Bunun ardından oylar, birinci tercihlere göre değerlendirilerek seçilme kotası kadar oy almış adaylar seçilmiş sayılır. Seçilecek sayıda adayın seçilme kotası kadar oy alamaması halinde ise en çok oy alan adayın ihtiyacı olmayan artık oylar veya en az oy alan adayın oyları ikinci ve üçüncü tercihlere göre tekrar dağıtılır. Bu işlem, o seçim çevresinden çıkacak tüm adaylar seçilene kadar devam eder³⁹.

Örneğin seçilecek aday sayısının dört, geçerli oy sayısının 100 olduğu bir seçim çevresinde seçim kotası, $100/4+1=20$, $20+1=21$ 'dir⁴⁰. Bu durumda birinci tercihleri 21 oyu bulan aday seçilmiş sayılacak ve onun geri kalan oyları, kendisinin ihtiyacı olmadığı için ikinci ve üçüncü tercihlere göre diğer adaylara dağıtılacaktır.

İrlanda, Malta ve Avustralya'da Senato seçimlerinde uygulanan bu yöntem⁴¹, nispi temsil sisteminin Anglo-Sakson versiyonu olarak adlandırılır⁴².

³⁷ Bogdanor ve Butler'a göre Thomas Hare tarafından geliştirilen bu sistem ünlü İngiliz düşünür John Stuart Mill tarafından da desteklenmiş olup, Kraliçe Viktorya dönemi İngiltere'sinde bireycilik akımının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle de söz konusu usul, çoğunluk sistemlerinin dayandığı bölgesel temsil nosyonuna bir tepki mahiyetindedir. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 8

³⁸ Devredilebilir tek oy sistemindeki bu kotaya Droop Kotası adı verilir.. ÖDEN, (2003), s. 52

³⁹ Devredilebilir tek oy usulü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 51 vd. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 9 vd., SARTORI, (1997), s. 21, ARMAOĞLU, (1953), 114 vd., LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 98 vd., MACKENZIE, W. J. M.; **Free Elections**, George Allen and Unwin, Londra, 1967, s. 63 vd.

⁴⁰ ÖDEN, (2003), s. 52

⁴¹ GÖZLER, (2010), 324, ÖDEN, (2003), s. 52, ayrıca devredilebilir tek oy sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ATAR, (1990), s. 76 vd.

⁴² BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 8

Devredilebilir tek oy usulünün karşısında ise devredilemez tek oy (single non-transferrable vote) usulü yer alır. Japonya’da 1994 yılına kadar uygulanan⁴³ bu usule göre ise adaylar tıpkı devredilebilir tek oy usulünde olduğu gibi tek tek seçmene sunulur ve o seçim çevresinde en çok oy almış adaylar parti bağlarına bakılmaksızın seçilmiş sayılırlar⁴⁴. Dolayısıyla devredilemez tek oy usulünün belirgin özelliği her seçmenin oyunu belli bir adaya vermesidir⁴⁵.

Nispi temsil sistemleri genellikle listeli seçim usulleri ile birlikte kullanılmaktadır. Bu bakımdan, devredilebilir ve devredilemez tek oy usulleri, nispi temsil sistemlerinin alt başlıklarından olmalarına karşılık, seçmenin oyunu parti listesine değil, adaylara verdiği usuller olarak nitelendirilebilir⁴⁶. Nitekim Sartori, bu usuller için “*nispi temsil sistemlerini kişiselleştirmeyi başaran usuller*” ifadesini kullanmaktadır⁴⁷.

Nispi temsil sistemlerinde yer alan usuller, orantılılığı amaçlayan her usulün nispi temsil sistemi içerisinde kabul edilebilmesinden dolayı kural olarak sonsuz çeşitte öngörülebilir⁴⁸. Ancak sıklıkla başvuru- lan nispi temsil yöntemlerini tespit ederek analiz etmek mümkündür. Bunlar ulusal düzeyde nispi temsil ve seçim çevresi düzeyinde nispi temsildir. Seçim çevresinde nispi temsil usulleri de en büyük artık usulü, en kuvvetli ortalama usulü, milli bakiye usulü ve D’Hondt usulü olarak sınıflandırılabilir⁴⁹. Bunlar esas olarak saf olmayan nispi temsil usulleri olarak adlandırılırlar. Yapılan bu sınıflandırma, seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki ilişkiyi belirleyici mahiyettedir.

⁴³ ÖDEN, (2003), s. 50

⁴⁴ Devredilemez tek oy hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 50, ARASLI, (1989), s. 235, STOCKWIN, J. A. A; “Japan”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (Eds. Vernon BOGDANOR, David BUTLER), Cambridge, 1983, s. 210 vd., ayrıca Lakeman ve Lambert, devredilemez tek oy usulünü, yarı nispi temsil sistemler başlığı altında incelemişlerdir. LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 78-79, Mackenzie ise devredilemez tek oy usulünü nispi temsil sistemine değil, çoğunluk sistemine ait bir usul olarak görmektedir. MACKENZIE, (1967), s. 57-58

⁴⁵ ÖDEN, (2003), s. 50

⁴⁶ SARTORI, (1997), s. 33

⁴⁷ SARTORI, (1997), s. 34

⁴⁸ Nispi temsil sistemlerinin sonsuz olma özelliği, seçim sistemleri için söylenebilecek bir özelliktir. Bu yönde CANIKLIOĞLU, Meltem; “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Cilt:16, 1999, s. 20

⁴⁹ GÖZLER, (2010), 320 vd., ayrıca nispi temsil sistemlerinin sonsuz çeşitliliği içerisinde farklı uygulamalar hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 21, LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 78 vd., 84 vd., 98 vd.

B. Parti Sistemleri

Parti sistemleri, farklı partilerin arasında rekabet ve ittifakların olduğu bir sistemi ifade eder⁵⁰. Parti sistemlerinin tasnifinde kullanılan baskın ölçüt ise bir siyasal sistemde yer alan partilerin sayısıdır. Bu noktada aşılması gereken en temel metodolojik sorun ise siyasal sistemdeki partilerin sayısının nasıl hesaplanacağıdır⁵¹. Nitekim bir ülkede hukuki olarak varlık gösteren tüm siyasi partilerin siyasal sisteme nüfuz edebildiklerini varsaymak yanıltıcı olmaya mahkûmdur⁵². Hâlbuki parti sistemlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılmasında sisteme etki eden partilerin sayısının tespiti, tam da bunların siyasal sistemdeki yerini doğru bir biçimde tayin edebilmek için elzemdir.

Bir ülkede parti sayısının belirlenmesi konusunda birbirini takip eden iki temel yaklaşım olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi partilerin sayısını dikkate alan klasik yaklaşımken ikincisi ise partilerin sayısı ile beraber *partilerin kuvvet oranları, karşılıklı ilişkileri, sosyolojik nitelikleri, ideolojik tutum ve davranışları*⁵³ kriterlerini de göz önünde bulunduran partilerin etkin sayısı yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşımlardan birincisini yine belirleyici niteliği ile ön plana çıkan Duverger'nin "*Siyasi Partiler*" isimli eseri temsil ederken, ikincisi ise Sartori ile diğer düşünürlerin ortaya koydukları bir yaklaşımı ifade etmektedir.

1. Sistemde Yer Alan Partilerin Sayısına Göre Yapılan Klasik Ayrım ve Eleştirisi

Duverger'ye göre "*Tek-parti devletleri bir yana bırakılırsa, her ülkede birden çok parti bir arada bulunur; bu bir arada bulunuşun (coexistence) şekil ve tarzı, incelenmekte olan belli ülkenin parti sistemini tâyin eder*⁵⁴." Buna göre Duverger'nin parti sistemlerinin tasnifinde temel

⁵⁰ WARE, Alan; **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, New York, 1996, s. 147

⁵¹ KAPANİ, Münici; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 177

⁵² Bu yönde SARTORI, (1997), s. 50

⁵³ Parti sistemlerinin tasnifinde klasik ayrıma karşı yapılan eleştirilerin varlığı ve hangi yönde olduğu hakkında bilgi için bkz. KAPANİ, (2004), 177, aynı yönde YANIK, Murat; "Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1-2, Haziran 2003, s. 271

⁵⁴ DUVERGER, (1974), s. 272, ayrıca ÖZBUDUN, Ergun; "M. Duverger'nin "Siyasal Partiler"i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler", **AÜHF Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 29

kriter olarak partilerin sayısını kabul ettiğini ve tek-parti, iki-parti ve çok-parti sistemi tarzında üçlü bir ayırım yaptığını söylemek isabetli olacaktır⁵⁵. Ancak ifadeden de anlaşılacağı gibi Duverger, aslında tek partinin var olduğu sistemlere yarışmacı olmamalarından ötürü, parti sistemleri tasnifinin içerisinde önemli bir yer vermemiş ve kendi sistematiğinde parti sistemlerini iki parti sistemi ve çok parti sistemi ayırımına giderek incelemiştir⁵⁶.

Duverger'ye göre iki parti sistemi, genellikle Anglo-Sakson ülkelerinde mevcut yapılara atfedilen bir özellik olmakla beraber, 1950'li yıllarda bazı Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'de bu sisteme rastlamak mümkündür. İki parti sisteminin en belirgin özelliklerinden biri ise siyasal tercihlerin çoğu zaman iki alternatif arasında bir seçme şeklini alması, yani bir başka deyişle tüm siyasal eğilimlerde bir düalizm olmasıdır⁵⁷. Kamuoyu, temel sorunlarla karşılaştığı takdirde iki karşıt kutup etrafında toplanma eğilimi gösterir. Ayrıca bu durum Duverger'ye göre eşyanın tabiatı gereği olup, *toplumların doğal gidişi de bir takım karşıt eğilimlerin bunu etkilememesi durumunda iki parti sistemini teşvik eder*⁵⁸.

Buna karşılık olarak Duverger'ye göre çok parti sistemi ise Büyük Britanya hariç olmak üzere Batı Avrupa'nın belirgin bir özelliğini ifade etmektedir. Çok parti sistemi, üç partiden sonsuz sayıya kadar müşahede edilebileceği gibi, bunların içinde de sayısız şekil ve nüanslara rastlamak mümkündür. Ayrıca çok parti sistemleri genellikle düalist bir yapı gösteren toplumlarda, iki temel kutuptan birinin bölünmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır⁵⁹. Tüm bunların yanında çok parti sisteminin farklı çeşit ve sayıları olabileceğine işaret eden Duverger'ye göre çok parti sistemlerinin en belirgin tiplerinin üç parti, dört parti ve aşırı çok parti sistemi olduğunu belirtmek gerekir⁶⁰.

⁵⁵ Bu yönde ÖZBUDUN, (1964), s. 29

⁵⁶ DUVERGER, (1974), s. 278 vd., 302 vd.

⁵⁷ Nitekim Duverger, iki-parti sisteminde bir "eğilimler düalizmi"nin varlığından söz etmektedir. DUVERGER, (1974), s. 287

⁵⁸ DUVERGER, (1974), s. 289

⁵⁹ Çok parti sistemlerinin parçalanmalar neticesinde oluşacağı yönünde ayrıntılı bilgi ve çeşitli ülkelerden örnekler için bkz. DUVERGER, (1974), s. 304 vd.

⁶⁰ Çok parti sisteminin tipleri hakkında bilgi ve çeşitli ülke örnekleri için bkz. DUVERGER, (1974), s. 310 vd.

Ancak söz konusu tasnif, *zaman zaman partilerin kuvvetini ve bağlaşımlarını (ittifak) esas alan diğer tasniflerle yan yana kullanılmaktadır*⁶¹. Örneğin eserin yazıldığı dönemde Duverger'ye göre Amerika Birleşik Devletleri'nde mevcut iki dev partinin yanında *birkaç tane cüceye de rastlanır*⁶². Bunun yanında Fransız Haberleşme Bakanlığı'nın 1945 yılında yayınladığı bir broşürde İngiltere'de de üç-parti sistemi olduğundan bahsedilmiştir⁶³. Duverger'nin ortaya koyduğu tüm bu hususlar, iki parti sistemlerinin çok parti sistemlerinden ayrılmasındaki güçlüğü ifade etmekte olup⁶⁴, bu durum, bir ülkede parti sistemlerinin belirlenmesinde yalnızca partilerin hukuki varlıklarının tespitinin yeterli olmadığını belirtmektedir. Yani Duverger, kendi tasnifinde belirlediği kriterlerden başka kriterlerin göz önüne alınması gerektiğini sezdirmiş, ancak bunları sistematik bir biçimde ortaya koymaktan kaçınmıştır. Duverger'nin sunduğu paradigmanın, literatüre bilimsel bir zemin hazırlamış olmasına karşın, söz konusu zemin üzerine inşa edilen parti sistemleri teorilerinden en belirgin olanı Sartori tarafından ortaya konmuştur.

2. Sartori'nin Parti Sistemlerinin Tasnifinde Kullandığı Ölçütler

Sartori'ye göre bir partinin hükümet etme potansiyeli o partinin *"uzun bir dönem boyunca... herhangi bir olası koalisyon çoğunluğu için kullanıldığı veya kendisine ihtiyaç duyulduğu"*⁶⁵ halleri ifade eder. Buna göre bir partinin sayılabilmesi için onun belli bir dönemde hükümette yer alması veya iktidar olması gerekmektedir.

Ancak uzun bir dönem boyunca iktidar ortağı olamadığı halde yine de parti sistemi içerisinde yer aldığı kabul edilmesi gereken ikinci bir kategori de mevcuttur. Bu da *"varlığı veya görünümü, parti yarışmasının taktiklerini etkileyen"* partileri ifade eder⁶⁶. Buna göre bu tip partiler de iktidar olan partilerin tutumlarını, şantaj yapmak suretiyle etkileyerek sistemde etkili olurlar. Bunlar da şantaj potansiyeli ile siyasal sistemde etkinlik gösteren partilerdir.

⁶¹ ÖZBUDUN, (1964), s. 29

⁶² Duverger'ye göre bunlar Minnesota'da Çiftçi-İşçi Partisi, Wisconsin'da İlerici Parti, New York'ta ise İşçi Partisi'dir. DUVERGER, (1974), s. 278

⁶³ DUVERGER, (1974), s. 278

⁶⁴ Bu yönde DUVERGER, (1974), s. 278

⁶⁵ SARTORI, (1997), s. 51

⁶⁶ SARTORI, (1997), s. 51

Bir sistemde partilerin ne şekilde sayılacağına ilişkin kriterleri açıklanan şekilde belirleyen Sartori, bunun ardından parti sistemlerini tasnif etmiştir. Sartori'ye göre parti sistemleri temelde, tek parti, iki parti ve çok parti sistemleri olarak ayrılmakta⁶⁷, bunlardan tek parti ve çok parti kategorilerinin de kendi alt dalları bulunmaktadır.

Bunlardan özellikle tek-parti sistemi, çok değişik tipleri içine alan geniş bir kategoridir⁶⁸. Söz konusu kategori, birbirinden farklı üç tipi içermektedir⁶⁹: Bunlar hâkim (predominant) parti, hegemonyacı (hegemonic) parti ve gerçek anlamda tek parti sistemleridir.

Gerçek tek parti sisteminde; ülkede hukuken ve fiilen sadece tek bir parti bulunması söz konusudur⁷⁰. Diğer partilerin kurulması ve faaliyet göstermesi yasaklanmıştır. Bu açıdan gerçek tek parti sistemleri rekabetçi ve yarışmacı siyasal sistemler olmaktan uzaktır⁷¹.

Hâkim tek parti sisteminde; bir siyasal sistemde hukuki ve meşru olan birden fazla parti olduğu halde, bu partilerden sadece bir tanesi seçmenler arasındaki desteğinden ötürü uzun bir zaman boyunca sürekli ve kararlı bir biçimde iktidarı elinde bulundurmaktadır⁷². Bu sistem yarışmacı ve çoğulcu olmasına karşılık iktidarın el değiştirmesi söz konusu olamamaktadır⁷³.

Hegemonyacı tek parti sisteminde; yine hukuki ve meşru olan birden fazla parti olmasına karşın, bu partilerden iktidar partisi dışındakilerin iktidar partisinin uydusu gibi hareket etmeleri söz konusudur⁷⁴. Hegemonyacı parti sistemi de tıpkı gerçek tek parti sistemi gibi yarışmacı unsurlar içermez.

⁶⁷ Nitekim parti sistemlerinin sınıflandırılmasında kullanılan bu tasnif, genel hatlarıyla oldukça yaygın ve kabul gören bir ayrımdır. Parti sistemlerinin belirtildiği şekilde sınıflandırıldığı ayrımlar için bkz. KAPANİ, (2004), 177 vd.

⁶⁸ Özbudun bu kategorinin geniş olduğunu ifade ederken aynı zamanda söz konusu genişliğinden ötürü anlamsızlığına da vurgu yapmıştır. ÖZBUDUN, (1964), s. 41

⁶⁹ ÖZBUDUN, (1964), s. 41

⁷⁰ ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 178

⁷¹ Gerçek tek parti sisteminin plüralist ve yarışmacı bir sistem olmaktan uzak olduğu yönünde bkz. ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 178

⁷² ÖZBUDUN, (1964), s. 41-42, KAPANİ, (2004), s. 179, ayrıca WARE, (1996), s. 159

⁷³ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 180

⁷⁴ Hegemonyacı parti sistemi tipine en belirgin örnek ise Perestroyka öncesi Polonya olarak gösterilmektedir. ÖZBUDUN, (1964), s. 42, KAPANİ, (2004), s. 180

İki parti sistemi ise daha önce de belirtildiği gibi Duverger tarafından, *toplumların doğal gidişinin teşvik ettiği*⁷⁵ bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bir *sosyolojik kanuna en çok yaklaşan varsayım* olarak, çoğunluk seçim sisteminin iki parti sistemini teşvik edici niteliğini ileri sürmesi, iki parti sisteminin ayırıcı özelliklerinin tespitine özel bir önemin verilmesini gerektirmektedir⁷⁶.

Sartori'ye göre iki parti sistemini belirleyen üç temel özellik bulunmaktadır: Bunlar, (1) uzun bir süre boyunca iki partinin diğer rakiplerini geride bırakması, (2) söz konusu iki partinin iktidarda birbirlerinin yerine geçecekleri konusunda makul beklenti olması ve (3) her birinin iktidarda bulunduğu süre boyunca tek başına hükümet etmesidir⁷⁷.

Çok parti sistemleri ise kendisinin de belirttiği şekliyle, Sartori'nin kriterlerini en net biçimde karşılayan parti sistemleri olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁸. Ancak çok parti sistemlerinin de tek parti sistemi gibi birbirinden oldukça farklı parti sistemlerini içine alan bir kategori olduğunu ifade etmek gerekir⁷⁹.

Sartori'ye göre çok parti sistemleri, üç ila beş partinin varlık gösterdiği ılımlı (mutedil) çok parti sistemi ve beşten fazla partinin etkin bir biçimde sistemde yer aldığı aşırı çok parti sistemi olarak ayrılabilir⁸⁰.

Bunlardan ılımlı çok parti sistemi, partilerin birbirleriyle çeşitli ittifaklar içine girmelerinin mümkün olduğu iki kutuplu bir sistemi ifade eder. Bu bakımdan iki blok etrafında toplanan partilerin söz konusu düalizm içerisinde iktidarı birbirlerine devretmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu yönüyle sistem merkezci niteliktedir⁸¹.

⁷⁵ DUVERGER, (1974), s. 289

⁷⁶ *Basit çoğunluk sistemlerinin iki parti sistemi doğurma eğiliminde oldukları iddiasına ilişkin olarak bu sistemler nasıl tanımlanacaktır?* SARTORI, (1997), s. 56

⁷⁷ Ancak yine de söz konusu kurallar, Avustralya ve Kanada'ya uygun düşmemekte, Sartori, bu sebeple ikinci ve üçüncü kuralların "*sandalyelerin mutlak çoğunluğunu kazanamayan galip partinin koalisyon hükümetine teslim olacak yerde tek partili azınlık hükümetini seçmesi ve iki partinin sürekli birlikteliğinin tek bir partiye eşdeğer görülmesi*" şeklinde esnetilmesi gerektiğini ifade etmektedir. SARTORI, (1997), s. 58

⁷⁸ Bu yönde görüş için bkz. SARTORI, (1997), s. 51-52

⁷⁹ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (1964), s. 42

⁸⁰ Söz konusu ayırım Ware tarafından gösterilmiş bir ayırım olup, Ware kendi terminolojisinde bu sistemleri *üç ila beş partili sistem ve beşten fazla partinin yer aldığı sistemler* olarak tasnif etmektedir. WARE, (1996), s. 158, Söz konusu kategoriler için kullanılan terminoloji Özbudun'dan alınmıştır. ÖZBUDUN, (1964), s. 42

⁸¹ ÖZBUDUN, (1964), s. 43

Aşırı çok parti sisteminde ise sistem, birbirinden zıt karakterlerdeki beşten fazla partiden oluşmaktadır. Bu partilerden bir kısmı merkeze yakınken, bir kısmı da aşırı uçlardaki partiler olarak sistemde yer almaktadır. İktidar da genelde merkezdeki partilerin elinde olup, iktidarın gerçek anlamda el değiştirmesinden söz etmek mümkün değildir. Bu yönüyle aşırı çok parti sistemi, siyasal sistemi de tehdit eden ve sorunlar yaratan bir sistem olarak karşımıza çıkar.

Bir ülkedeki parti sistemleri, o ülkede siyasal sistemin karakteristiğini de büyük ölçüde belirleyici bir niteliğe sahiptir. Nitekim seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki rolünün yoğunlukla incelenmesinin temel sebebi, anayasal mühendislerin sağlıklı bir siyasal sistemin inşası yolunda seçim sistemini bir araç olarak kullanıp kullanamayacakları sorununun çözümüdür.

C. Seçim Sistemleri İle Parti Sistemi Arasındaki İlişkinin Genel Mahiyeti

Cotteret ve Emeri'ye göre seçim sistemlerinin siyasal sistemlerle olan ilişkisi, “uzun süre temel bir sorun olarak kalan bir sorudan doğmuştur⁸².” Bu da seçim sistemlerinin demokratik hayatı ne ölçüde güvence altına alabileceği sorusudur⁸³. Nitekim seçim sistemlerinin birtakım siyasal sonuçları vardır. Söz konusu siyasal sonuçlar, seçim sistemlerinin siyasal hayat üzerindeki etkilerinin kurumsal bir değişken olarak 1950’lerden itibaren yoğunlukla incelenmesini beraberinde getirmiş, bu doğrultuda seçim sistemlerine, Cotteret ve Emeri'nin deyişiyle bir “sihirli iksir” gözüyle bakılmıştır⁸⁴.

Seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki, anayasa hukuku ve siyaset bilimi literatüründe ilk defa Duverger tarafından sistematik bir biçimde ifade edilmiştir⁸⁵. Buna göre;

⁸² COTTERET, EMERI, (1975), s. 88

⁸³ Seçim sistemleriyle siyasal hayat arasındaki ilişkilerin incelenmesi, ilk zamanlar “seçim sistemlerinin siyasi sistemlerin demokratik niteliğini ne ölçüde güvence altına alabileceği sorununa dayalı olarak ortaya çıkmıştır. ATAR, (1990), s. 204

⁸⁴ COTTERET, EMERI, (1975), s. 88, aynı yönde ATAR, (1990), s. 204

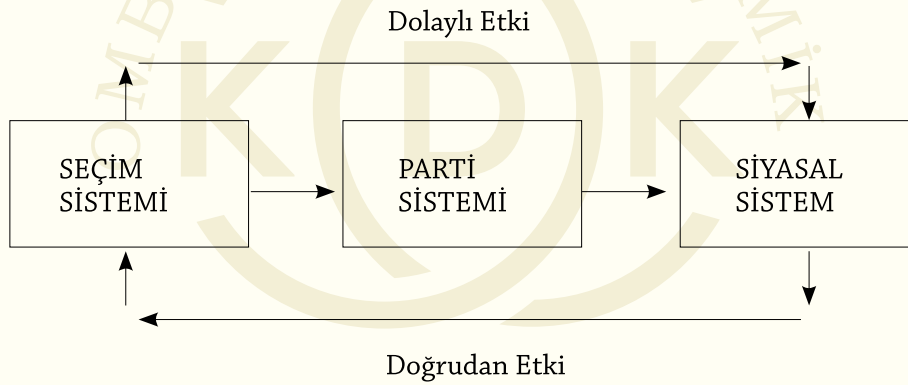
⁸⁵ Duverger kanunları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DUVERGER, (1974), s. 289 vd., ayrıca bkz. ÖZBUDUN, (1964), 30-31, DUVERGER, Maurice; “Duverger’s Law: Forty Years Later”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 70

1) Nispi temsil; sert, bağımsız ve istikrarlı partilerden mürekkep birçok parti sistemini (halkın bir heyecan dalgasına tutulması hali dışında) teşvik eder;

2) İki turlu çoğunluk sistemi; esnek, bağımlı ve nispeten istikrarlı partilerden meydana gelen birçok parti sistemini (her halde) teşvik eder;

3) Tek turlu basit çoğunluk sistemi; iktidarın büyük ve bağımsız partiler arasında el değiştirdiği bir iki parti sistemini teşvik eder.

Cotteret ve Emery ise seçim sistemi ile parti sistemleri arasındaki ilişkinin siyasal sistemle de bağlantısı olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlar, bu noktada seçim sistemleri ile parti sistemleri ve siyasal sistem arasındaki ilişkiyi bir tablo üzerinde şu şekilde göstermişlerdir⁸⁶:

Tabloya göre seçim sistemleri, parti sistemleri üzerinde, parti sistemleri ise siyasal sistem üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir⁸⁷. Siyasal sistem ise seçim sistemi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmakta, bu bağlamda seçim sistemleri de siyasal sistemden kaynaklanır hale gelmektedirler⁸⁸. Yani bu tabloya göre seçim sistemleri, bağımsız bir değişken değil, siyasal sistem tarafından doğrudan belirlenen bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim özellikle Belçika ve Hollanda'da nispi temsil sistemi, siyasal sistemin muhafazası için öngörülmüş bir seçim sistemi olarak uygulanmaya başlanmıştır⁸⁹. Bu da siyasal sistemin seçim sistemine etkisini en net gösteren olgulardan biridir.

⁸⁶ Tablo için bkz. COTTERET, EMERY, (1975), s. 107

⁸⁷ ATAR, (1990), s 235

⁸⁸ COTTERET, EMERY, (1975), s. 107, ATAR, (1990), s 235,

⁸⁹ Belçika ve Hollanda'da nispi temsil sisteminin ülkedeki çok partili sistemi korumaya yönelik olarak ortaya çıktığı yönünde bkz. GALLAGHER, Michael, "Conclusion", **The Politics of Electoral**

Tüm bunlara karşın, her bir seçim sisteminin uygulandığı ülkenin siyasi hayatı üzerindeki sonuçlarının farklı olması, seçim sistemleri ile siyasal sistem arasındaki etkileşimin belirsizlik niteliğine vurgu yapılmasına sebep olmuştur. Bu sebeple seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki hakkında Duverger'den sonra ortaya konan açıklamalar, seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin abartıldığını belirtmektedir.⁹⁰. Hatta Bogdanor; “*parti sistemlerinin gelişiminde seçim sistemini temel bir nedensel faktör sayan hiçbir teorinin doğrulanamayacağı*” iddiasındadır⁹¹.

Özellikle 1980’li yıllarda benimsenen belirsizlik yaklaşımı ise daha sonraları Sartori tarafından eleştirilmiş ve metodolojik olarak reddedilmiştir. Bu doğrultuda Sartori, “*Nedensel bir önermede nedensiz hiçbir şey yoktur: Her şeyin nedeni bir başka şeydir, fakat o başka şeyin sonucu da başka bir şeyin nedeni olur. Dolayısıyla seçim sistemlerinin bir nedenden kaynaklandıklarını söylemek, nedensellik zincirinin o noktada kırıldığı anlamına gelmez. Daha çok şöyle bir varsayımda bulunulabilir ki, seçim sistemleri bir kez yürürlüğe girdikten sonra kendileri de sonucun sonuçlarını üreten, neden olucu faktörler haline gelirler*”⁹².” diyerek seçim sistemlerinin öngörülebilir sonuçları olacağını ifade etmiştir.

Sartori’ye göre Duverger’nin formüllerini yere sermek kolay olmuştur⁹³. Bunun sebebi, Duverger’nin *bir korelasyonun, nedensel bir ilişkiyi haklı göstereceğini varsayarak “sebebi olmak” ile “ilişkili olmak” arasındaki farkı gözden kaçırmasıdır*⁹⁴. Bu doğrultuda temel olarak Duverger Kanunlarına yönelik en güçlü eleştiri, bu hipotezlerin normatif alandaki gücünün olgular tarafından doğrulanmaması olmuştur⁹⁵. Duverger’nin ortaya koyduğu hipotezlerin olgusal alanda yanlışlanmasının sebebi, tezlerin ortaya konurken kurumsal değişkenler dışın-

Systems, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 535-538

⁹⁰ Bu yöndeki düşüncelerin eleştirisi için bkz. SARTORI, (1997), s. 43

⁹¹ BOGDANOR, Vernon; “Conclusion: Electoral Systems and Party Systems”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 254

⁹² SARTORI, (1997), s. 43-44

⁹³ SARTORI, (1997), s. 46

⁹⁴ SARTORI, (1997), s. 46

⁹⁵ Bu örnekler özellikle Avustralya, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avusturya, Almanya ve en güçlü olarak İrlanda’dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. RIKER, William H.; “Duverger’s Law Revisited”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 27

daki değişkenlerin göz önüne alınmamasından kaynaklanır. Ancak bu yanlışı'nın sebebinin Duverger'in söz konusu hipotezleri ortaya koyarken sosyolojik olguları göz önüne almaması mı yoksa bunları değerlendirenlerin hipotezleri sorgularken yanlışı yorumlaması mı olduğu tartışmalı bir konudur⁹⁶.

Gerçekten Duverger, eserinde seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisini incelerken sosyal olguların göz önüne alınması gerektiğini ifade etmektedir⁹⁷. Örneğin yazar, İngiltere'deki iki parti sistemini incelerken "İki parti sistemini doğuran kaynaklar, ancak her ülkeye özgü çözümlerle belirtilebilir" demektedir⁹⁸. Daha sonra ise yazar, bunun yanında parti sistemlerinin oluşumunda seçim sisteminin etkisini küçümsemek gerektiğini ifade ederek⁹⁹ hipotezlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yazar, aslında diğer etkenlerin yanında parti sistemlerinin oluşumu ve değişiminde seçim sistemlerinin de önemli bir yere sahip olduğunu öne sürmektedir. Ancak bu durum seçim sisteminin parti sistemlerinin tek gerçek belirleyicisi olduğu anlamına gelmemekte, hatta seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisini kapsama iddiasında da olmamaktadır¹⁰⁰. Bu varsayımlar, yazarın kendisi tarafından da zorunlu bir ilişkiyi değil, ancak bir eğilimi yansıttığı ifade edilen hipotezlerdir¹⁰¹. Tek turlu çoğunluk usulünün iki parti sistemini teşvik edici niteliğine ilişkin olarak Duverger, "Bu kitapta belirtilmiş tüm varsayımlar arasında, gerçek bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşanı muhakkak ki budur" ifadesini kullanmaktadır¹⁰². Sosyal bilimlerdeki kanunların doğa bilimlerine nispeten zaman içinde erozyona uğramasının kuvvetle muhtemel oluşu, bu kanunları diğerlerinin yanında savunmasız ve zayıf kılabılır¹⁰³. Nitekim tüm bu ifadeler de aslında Duverger'in de kurduğu nedensel ilişkinin kesinlik arzeden

⁹⁶ Duverger'in öne sürdüğü hipotezlerin yazarın yanlışılarından ziyade okuyucuların ve yorumlayıcıların yanlışılarından kaynaklandığı görüşü için bkz. DUVERGER, (1986), s. 70

⁹⁷ DUVERGER, (1974), s. 290

⁹⁸ DUVERGER, (1974), s. 290, söz konusu argüman, yine yazarın kendisi tarafından kendisini savunmak için de kullanılmıştır. Bu yönde DUVERGER, (1986), s. 71

⁹⁹ DUVERGER, (1974), s. 290

¹⁰⁰ GÜNAL, (2005), s. 49

¹⁰¹ Sosyolojik kanunların eğilim kanunları yönünde olduğu görüş için bkz. DUVERGER, (1986), s. 70-71

¹⁰² DUVERGER, (1974), s. 290

¹⁰³ DUVERGER, (1986), s. 70

bir ilişkiden ziyade diğer değişkenlerin de uygun olması halinde bir eğilimi tespit ettiğini gösterir.

Ancak her ne şekilde ifade edilirse edilsin Duverger, parti sistemlerinin belirlenmesinde kurumsal değişkenleri göz önünde tutarken sosyolojik değişkenleri göz önüne almadığı ve bunları tespit ederek analizine dâhil etmediği için eleştirilebilir. Duverger kanunlarının daha sonra Douglas Rae ve William Riker tarafından yanlışlanması ve kapsayıcılıktan uzak bulunması sadece gerçekleşen olguların Duverger kanunlarına uyumsuzluğu ile değil, Duverger'nin bu metodolojik hatasıyla da açıklanabilir¹⁰⁴. Nitekim güçlü bölgesel kimlik ve sosyal bölünmelerin olduğu yerlerde kurumsal yaklaşımın ortaya koyduğu verilerle hareket etmek üçüncü ve dördüncü partilerin yok olmasını sağlayamaz¹⁰⁵.

Seçim sistemlerinin siyasal hayat üzerindeki sonuçlarından en önemlisi, bunların parti sistemine olan etkisidir. Nitekim seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki, siyasal sistemi de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu durumda parti sistemlerinin oluşumunda seçim sistemlerinin tuttuğu yeri olgusal yönüyle tespit etmeye çalışmak, seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisinin konu alındığı bir çalışmada zorunlu hale gelmektedir. Nitekim bu etki, söz konusu unsurlar arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesinde metodolojik olarak yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır.

II. FARKLI SEÇİM SİSTEMLERİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİSİ

A. Çoğunluk Seçim Sisteminin Parti Sistemine Etkisi

Doğru bir ifadeyle çoğunluk sistemleri parlamentoda oyların adil dağılımını yansıtan bir parlamentoyu değil, açık bir galibi amaçlarlar. Bu sebeple çoğunluk sistemlerinin temel hedefi, bir hükümet seçmek

¹⁰⁴ Nitekim Duverger'nin bu metodolojik hatası, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminde çoğunluk sistemi uygulanmasına rağmen diğer partilerin varlığını sürdürebilmelerini açıklamak konusunda kurumsal görüşün elini zayıflatmıştır. Bu yönde bkz. Duverger'nin savunduğu şekilde kurumsal yaklaşımın sosyolojik değişkenleri göz önüne aldığı yönünde WARE, (1996), s. 192

¹⁰⁵ Güçlü bölgesel kimlikler ve sosyal bölünmelerin olduğu yerde çoğunluk sisteminin uygulanmasının iki partili sisteme yol açmayacağı görüşünü doğrulayan ülkeler, özellikle Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet dönemi ve Kanada olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kanada'da sistemin iki partili bir sistem olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Bu yönde WARE, (1996), s. 192

ve istikrarı sağlamak haline gelmektedir¹⁰⁶. Bu da herhangi bir ülkede Duverger'nin deyişiyle düalist bir eğilim yaratarak parti parçalanmasını en aza indiren bir sistem olan çoğunluk seçim sisteminin iki partili sistem yaratma gücüne işaret etmektedir.

Çoğunluk sistemleri, en genel anlamıyla en çok oy alan adayın seçilmiş sayıldığı bir hesaplama yöntemine işaret etmektedir. Çoğunluk sistemindeki temel ayrımların en önemlilerinden biri ise en çok oyun basit bir çoğunluğu mu yoksa mutlak bir çoğunluğu mu ifade ettiğidir. Genel olarak bunlardan birincisi tek turlu oylamaları ifade ederken, ikincisi iki turlu oylamaları işaret etmektedir. Özellikle tek turlu oylamalar, tek isimli olarak gerçekleştirildiği takdirde bunların parti sistemi üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu kabul edilmektedir. İki turlu sistem ve alternatif oy usullerinin parti sistemleri üzerindeki etkisi ise tek turlu oylamadan farklı sonuçları beraberinde getirebilmektedir.

Bu durumda çoğunluk sistemindeki farklı uygulamaların ampirik örneklerinin söz konusu ülkelerdeki parti sistemlerine etkisinin incelenmesinin önemi ortaya çıkar. Dolayısıyla çoğunluk sistemleri incelenirken, çoğunluk formüllerinde belirtilen hesaplama yöntemlerinden tek turlu tek isimli, iki turlu tek isimli çoğunluk usulleri ve alternatif oy usulünün bunları uygulayan ülkeler üzerinden, o ülkelerdeki sosyolojik koşullara da temas edilerek ayrı ayrı incelenmesi yoluna gidilmelidir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu çalışmada yapılan analizde çoğunluk usullerine ilişkin olarak yalnızca tek isimli çoğunluk usullerine yer verilmiştir. Listeli çoğunluk usulleri olarak adlandırılan seçim usulleri ise iki sebepten ötürü inceleme dışı bırakılmıştır. Bunlardan birincisi, listeli çoğunluk usullerinin yalnızca sınırlı bir dönemde Türkiye ve Yunanistan'da uygulanmış olup¹⁰⁷, siyasi partiler üzerinde kayda değer bir etki yaratmaması, ikincisi ise mahiyeti gereği aslında listeli seçim usullerinin nispi temsil sistemleri içerisinde değerlendirilmesidir¹⁰⁸.

1. Tek Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü

Çoğunluk sistemleri içinde iki partili sistemi yaratmaya en muktedir formülün tek turlu tek isimli çoğunluk formülü olduğu tarihsel

¹⁰⁶ SARTORI, (1997), s. 17-18

¹⁰⁷ LAKEMAN, LAMBERT, (Tarihsiz), s. 33

¹⁰⁸ Listeli seçim usullerinin nispi temsil sistemlerini çoğunluk sistemlerinden ayıran özellik olduğu yönünde bkz. SARTORI, (1997), s. 22-23

açından doğrulanabilir niteliktedir¹⁰⁹. Ancak günümüzde tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün iki partili sistem yaratma gücü sorgulanmaktadır. Durumun tespiti ise ancak söz konusu formülü uygulayan ülkelerdeki ampirik veriler ışığında gerçekleştirilebilir. Anglo-sakson dünyasında yaygın bir uygulaması olmasına karşın günümüzde tek turlu tek isimli (*first past the post – çizgiyi ilk geçen veya dar bölge seçim sistemi olarak da adlandırılabilir.*) çoğunluk formülü ABD, Hindistan, Kanada ve İngiltere’de uygulanmaktadır¹¹⁰. Nitekim bu ülkelerde parti sistemlerinin oluşumu ve evrimi, özellikle bugün gelinen noktada çok ilginç sonuçlara işaret etmektedir.

a. Kanada

Parti sistemi çerçevesinde en ilginç sonuçlardan birini ortaya koyan ülke Kanada’dır. Kanada, hem ulusal hem de yerel düzeyde tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü uygulayan federal bir ülkedir¹¹¹. Westminster modeli parlamenter sistemi benimsemiş olan Kanada’da 1867 Anayasası’nın ortaya koyduğu esaslar çerçevesinde iki meclisli bir yapı bulunmaktadır. Nitekim Kanada’nın 10 eyaletinin her birinde farklı politik kültürlerin etkileşim içerisinde olduğu bir ülke olması da¹¹² iki meclisli bir yapıyı zorunlu kılmaktadır.

Tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü, siyasal sisteminin kurulduğu günlerden beri uygulayan bir ülke olarak Kanada’nın ortaya koyduğu ilginç sonuç ise Kanada’da dört partili bir sistem bulunmasıdır¹¹³. Bu açıdan Kanada, Duverger kanunlarının en güçlüsü olan çoğunluk formülünün iki partili sistem yaratacağına ilişkin hipotezine en belirgin istisnayı oluşturmaktadır¹¹⁴. Sistemdeki en güçlü partiler,

¹⁰⁹ Özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde demokratik yönetim anlayışının yerleşmesinden bu yana tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin varlığı iki partili sisteme vücut veren kurumsal etkenlerden biri olmuştur. Tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin tarihsel boyutları için bkz. BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 2 vd.

¹¹⁰ ÖDEN, (2003), s. 27

¹¹¹ MASSICOTTE, Louis; “Canada: Sticking to First-Past-The-Post for the Time Being”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 99

¹¹² Kanada’nın farklı eyaletlerinde farklı siyaset biçimlerinin varlığı hakkında bkz. BUTLER, David ; “Variants of Westminster Model”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 57

¹¹³ MASSICOTTE, (2006), s. 100

¹¹⁴ Kanada’nın Duverger kanunlarına uymayan karşıt bir görünüm sergilediği yönünde bkz.

Liberal ve Muhafazakâr Partiler olmasına karşılık, bunların yanında Kanada'da sosyal demokrasinin temsilcisi olan Yeni Demokrat Parti ve elbette Quebec Eyaleti'nin Kanada'dan ayrılmasını savunan ayrılıkçı parti Quebec Bloğu (*Bloc Quebecois*) da zaman zaman oldukça güçlü çıkışlar yaparak etkinliğini göstermiştir. Bunun yanında 1993 seçimlerindeki yenilgilerine kadar İlerici Muhafazakâr Parti (*Progressive Conservatives*) de siyasal sistemde etkin bir parti olarak yer almıştır¹¹⁵.

Tüm bu bulgular, Kanada'da uygulanan nispi çoğunluk formülünün beklenenin aksine iki partili sistemi koruyamadığını göstermiştir. Nitekim 1921 yılında İlerici Muhafazakâr Parti'nin beklenmedik bir şekilde parlamentoda 65 koltuk elde ederek ana muhalefet partisi olması, Kanada'da tek turlu tek isimli çoğunluk sistemine vurulan ilk darbe olmuştur. Bunun ardından 1930'lardaki ekonomik bunalım döneminde ortaya çıkan sosyalist parti olan Kooperatif Commonwealth Federasyonu, 1961 yılından itibaren Yeni Demokrat Parti adı altında faaliyet göstererek Kanada parti sistemine yerleşmiştir¹¹⁶. 1993 yılında gerçekleştirilen seçimler ise Kanada'da ayrılıkçı güç olan Quebec Bloğu'nun ulusal düzeyde %14 oyla 49 sandalye kazandığı ve çoğunluk formülünün tehdit altında¹¹⁷ olduğunu net bir biçimde hissettiren bir seçim olarak tarihe geçmiştir.

Görüldüğü üzere Kanada, tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün ısrarla uygulandığı, ancak 1920'lerden bu yana iki parti sisteminin istikrarını oturtamayan bir siyasal sisteme sahiptir. Buna karşın yine de Kanada'da mevcut siyasal sistem, varlığını tehdit edecek bir istikrarsızlıkla karşılaşmamaktadır. Elbette bunun sebebi Butler'in belirttiği şekliyle, Kanada'da kurulan azınlık hükümetlerinin zayıf hükümetler olmaması¹¹⁸ olduğu kadar aynı zamanda Kanada'nın siyasi kültürünün de uyumlu olmasıdır.

BUTLER, (1983), s 56

¹¹⁵ MASSICOTTE, (2006), s. 101

¹¹⁶ Kanada'da sosyal demokrat parti olan Yeni Demokrat Parti'nin kuruluş ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MASSICOTTE, (2006), s. 106

¹¹⁷ Nitekim 1983 yılında Butler da Kanada'da çoğunluk formülünün tehdit altında olduğunu yazmaktadır. Bu yönde bkz. BUTLER, (1983), s 58

¹¹⁸ Butler'a göre bunun temel sebebi, Kanada'da kurulan azınlık hükümetlerinin zayıf hükümetler olmamasıdır. BUTLER, (1983), s 57

b. İngiltere

Tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün daha önce belirtildiği şekliyle kaynağı olan İngiltere’de bu formül, genel oy hakkının tanınmasıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır¹¹⁹. Bunun ardından özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün değiştirilmesi gündeme gelmiş, ancak sistem muhafaza edilmiştir. Elbette bunda en güçlü rakibi olan Liberal Parti ile genel oy ilkesi altında da mücadele edebileceğine inanan Muhafazakâr Parti’nin seçimi etkili olmuştur¹²⁰.

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından ise İngiltere parti sisteminde ciddi bir değişiklik olmuş, Liberal Parti güç kaybederken, sistemde İşçi Partisi, Liberal Parti’nin yerini almıştır¹²¹. Bunun ardından İngiltere’de parti sistemi, uzun bir süre boyunca İşçi Partisi ile Muhafazakâr Parti arasındaki siyasi rekabete sahne olmuştur¹²². Ancak İngiltere’de 1974 yılında yapılan parlamento seçimlerinin sonuçları İngiliz parti sisteminin değişmeye başladığının bir işareti olarak gösterilmektedir¹²³. Nitekim 1974 seçimlerinde iktidar partisi olan İşçi Partisi % 33 oy alarak 290 sandalye elde etmiş, Liberal Parti ise aldığı %20 oya karşılık yalnızca 79 milletvekilliği kazanabilmiştir¹²⁴. Bunun ardından ise 1974’ten 2001’e kadar İngiltere’de iki büyük partinin oylarının toplamı ortalama olarak hep % 75’in altında kalmıştır¹²⁵. Dolayısıyla İngiltere’de Liberal Parti, 1974’ten sonra güç kazanmış ve seçimlerde 650

¹¹⁹ İngiltere’de bugünkü anlamıyla çoğunluk formülünün uygulanması 1885 yılından itibaren gerçekleşmiştir. Bu sebeple esasen İngiltere’de çoğunluk sistemi tedrici bir biçimde ve uygulamalara dayalı olarak ortaya çıkan bir sistem olarak görülmektedir. Çoğunluk sisteminin İngiltere’de gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. MITCHELL, Paul; “The United Kingdom: Plurality Rule Under Siege”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 158-159

¹²⁰ Bu yönde MITCHELL, (2006), s. 160

¹²¹ Birinci Dünya Savaşı’nın ardından tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin muhafaza edilmesinin Liberal Parti üzerinde yarattığı trajik sonuçlar hakkında bilgi için bkz. Bu yönde MITCHELL, (2006), s. 160

¹²² Nitekim İngiltere’nin uzun bir süre boyunca çoğunluk formülüne uygun olarak iki partili bir sistem olarak kaldığı yönünde bkz. MITCHELL, (2006), s. 164

¹²³ Mitchell, İngiliz parti sistemini 1974 öncesi ve sonrası olarak ayırmaktadır. MITCHELL, (2006), s. 164, ayrıca Butler da 1974 seçimlerinin İngiliz parti sistemine büyük etkisi olduğunu belirtmektedir. BUTLER, (1983), s. 47

¹²⁴ İngiltere’de 1974 seçimlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. CURTICE, John ;“So What Went Wrong with the Electoral System? The 2010 Election Result and the Debate About Electoral Reform”, **Parliamentary Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 4, 2010, s. 627

¹²⁵ Mitchell bu ortalamayı % 74,6 olarak göstermektedir. MITCHELL, (2006), s. 164

sandalyeli parlamentoda genellikle 80-90 sandalye elde eder hale gelmiştir¹²⁶.

Tüm bu sebeplerle Mitchell, 2006 yılında İngiltere’de tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin *kuşatma altında* olduğunu ifade etmiş ve Webb’in ifadesiyle, İngiliz seçim sistemini, değişen İngiliz parti sistemi karşısında *dar gelen bir cekete* benzetmiştir¹²⁷.

Nihayet 2010 yılında yapılan seçimlerde Liberal Parti 6 milyondan fazla oy almış ve ikinci parti olan İşçi Partisi’nin 8 milyonu aşkın oyuna yaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak da Liberal Parti, Nick Clegg’in liderliğinde 2010 yılında İngiltere’de David Cameron’un kurduğu hükümette koalisyon ortağı olarak kendine yer bulmuş ve iktidara gelmiştir¹²⁸. Buna karşın 2015 yılında yapılan seçimlerde Liberal Demokrat Parti, ciddi manada oy kaybetmiştir. Bu seçimlerde Liberal Demokrat Parti’nin oyu 2,5 milyon civarında olmuştur. Ancak Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi’nin oylarını yalnızca 1’er milyon arttırdığı görülmektedir. Buna rağmen bu iki parti, İngiliz Parlamentosu’ndaki hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca Muhafazakâr Parti de tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde etmeyi başarmıştır. Bu durum, İngiltere seçim sisteminin ciddi anlamda orantısız olduğu yönünde güçlü eleştirilere sebep olmuştur¹²⁹.

Görüldüğü üzere İngiliz parti sistemine dar gelen tek turlu tek isimli çoğunluk formülü, İngiliz parti sisteminin iki partili bir sistem kalmasını nispeten uzun bir süre boyunca sağlayabilmiş, ancak özellikle 2010 ve 2015 seçimlerinden sonra temsilde adaleti sağlayamadığı eleştirisi ile karşılaşmıştır. Bu doğrultuda ilerleyen zamanlarda İngiltere’nin kadim seçim sistemini değiştirip değiştirmeyeceği merak konusudur¹³⁰. Yine de İngiliz parti sisteminin uzun bir süre iki partili kalmasında çoğunluk sisteminin etkisi yadsınamaz.

¹²⁶ CURTICE, (2010), s. 629

¹²⁷ MITCHELL, (2006), s. 167, P. WEBB, **The Modern British Party System**, Sage Publication, Londra, 2000, s. 8’den naklen.

¹²⁸ İngiltere’de 2010 seçimlerinin parti sistemi üzerindeki etkisi hakkında tartışmalar hakkında bilgi için bkz. CURTICE, (2010), s. 635 vd.

¹²⁹ GARLAND, Jess; TERRY, Chris; **The 2015 General Elections: A Voting System in Crisis**, The Electoral Reform Society tarafından hazırlanan rapor, s. 7-13, <https://www.electoral-reform.org.uk/file/1767/download?token=cY4ruQ3t>, Erişim Tarihi: 02.03.2016

¹³⁰ İngiliz seçim ve parti sisteminin geleceği hakkında çeşitli öngörüler için bkz. CURTICE, (2010), s. 636-637

c. Hindistan

Tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin en ilginç örneklerinden biri, Hindistan'da görülmektedir. Nitekim Hindistan, diğer ülkeler gibi Duverger'nin çoğunluk formülüne ilişkin hipotezine tamamen zıt bir biçimde aşırı çok partili bir demokrasiye sahiptir¹³¹.

Hindistan, çeşitli yazarlar tarafından dünyanın en dikkat çekici, en olağanüstü demokrasilerinden biri olarak gösterilmektedir¹³². Bunun temel sebebi ise tüm iç karışıklıklarına rağmen Hindistan'ın 1951'den bu yana istikrarlı bir demokratik siyasal sistem geliştirebilmiş olmasıdır¹³³.

1951'de gerçekleştirilen ilk seçimlerden beri tek turlu tek isimli çoğunluk formülünü uygulamakta olan Hindistan'da zaman zaman Kongre Partisi'nin baskınlığı ön plana çıksa da Janata Partisi de Kongre Partisi'nden kopan ve onun karşısında etkin bir parti olarak sistemde yer alan bir parti olarak gösterilmektedir¹³⁴.

Hindistan parti sistemine ilişkin olarak elde edilen bulgulardan en ilginç ise sistemde iki büyük parti yer almasına karşılık çeşitli eyaletlerde kurulan ve hatırı sayılır bir büyüklüğe ulaşmasa da sistemde iktidar partileri ile gerçekleştirdikleri ittifaklarla etkin bir biçimde yer alan çok sayıda yerel partinin varlığıdır¹³⁵. Ancak ulusal partilerin sözcüsü yerel partilerle olan ittifakları, seçim ittifakı olarak kalmaktadır¹³⁶. Bu da Hindistan parti sistemini benzersiz bir özelliğe kavuşturmakta, Hindistan siyasal sistemi, iktidar için yarışan iki partinin çok partili sistem içerisindeki rekabeti ile belirlenmektedir¹³⁷. Bu durumda Hindistan parti sistemi, Duverger'nin çoğunluk formülüne ilişkin

¹³¹ Hindistan'daki parti sisteminin istikrarsızlığı hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s. 62, 73-74

¹³² Nitelendirme Anthony ve Oliver Heath ve Glouharova'ya aittir. HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver; "India: Two Party Contests within a Multiparty System", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 137

¹³³ Bu yönde bkz. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 137, Sartori ise ülkedeki nüfus arasında cehaletin bu kadar yaygın olduğu Hindistan'da ulaşılacak en üst düzeyde konsolidasyona ulaşıldığını belirtmektedir. SARTORI, (1997), s. 74

¹³⁴ Hindistan'da parti sisteminin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 138-139

¹³⁵ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 139

¹³⁶ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 139

¹³⁷ HEATH, GLOUHAROVA, HEATH, (2006), s. 137 vd.

hipotezinin güçlü bir istisnasını oluşturmasına karşılık yine de iki partinin iktidar için yarıştığı bir sistem olma özelliğini korumaktadır.

d. Amerika Birleşik Devletleri

Tek turlu tek isimli çoğunluk formülünün uygulandığı bir diğer ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu parti sistemi ise Duverger'nin çoğunluk formülüne ilişkin hipotezi ile en uyumlu parti sistemi olarak nitelendirilebilir¹³⁸. Ancak bilinmesi gerekir ki, ABD'de iki partili sistem, ABD seçim sisteminin ön koşulları tarafından desteklenmekte¹³⁹, bu sayede ABD parti sistemi büyük ölçüde iki partili bir sistem olarak kalabilmektedir. Nitekim diğer Batı demokrasilerinin aksine Amerika Birleşik Devletleri'nde "büyük parti" (*major party*) isminde hukuki bir statü bulunmakta ve ancak bu statüdeki partilerin oy pusulasına yazılması mümkün olmaktadır¹⁴⁰. Büyük parti olmanın şartları ve büyük partilerin seçimlerde aşmaları gereken barajlar ise eyaletlere göre belirlenmekte, söz konusu yeterlilikler, her bir eyalette ilgili partinin adının oy pusulasına yazılması için sağlanması gereken koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD parti sisteminin en büyük iki siyasi partisi olan Demokrat ve Cumhuriyetçi Parti ise tüm eyaletlerde söz konusu barajları aşarak birbiriyle yarışan iki güçlü partidir. Bunların yanında belirli üçüncü partilerin de bazı eyaletlerde adını oy pusulasına yazdırmasına karşılık söz konusu iki partinin varlığı tüm eyaletlerde en güçlü biçimde görülmektedir¹⁴¹.

Elbette bunun yanında Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşundan itibaren modern kapitalist bir ülke olarak ortaya çıkması ve ülkedeki sosyolojik sorun boyutlarının belirtildiği şekliyle kurumsal unsurlarla kontrol altına alınabilmiş olması, ABD parti sisteminin iki partili sistem olma niteliğini güçlendirmektedir. Tüm bunlara rağmen

¹³⁸ ABD parti sisteminin Duverger'nin çoğunluk seçim formülüne ilişkin hipotezinin saf bir örneği olarak görülebileceği yönünde bkz. BOWLER, Shaun; DONOVAN, Todd; HEERDE, Jennifer van; "The United States of America: Perpetual Campaigning in the Absence of Competition", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 202

¹³⁹ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 202

¹⁴⁰ Büyük parti statüsü ve bunun ulusal seçimlerdeki sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 188

¹⁴¹ BOWLER, DONOVAN, van HEERDE, (2006), s. 188

yine de ABD’de uygulanan seçim sisteminin güçlü bir biçimde Duverger’in hipotezini doğruladığını kabul etmek gerekecektir.

2. İki Turlu Tek İsimli Çoğunluk Usulü: Fransa

İki turlu tek isimli çoğunluk formülü, tüm adayların serbestçe ilgili hukuki düzenlemelerde belirtilen oranlarda oy alarak seçilmek için yarıştığı bir sistemdir¹⁴². Bu sistemde ilk turda hiçbir adayın belirlenen çoğunluğa ulaşamadığı takdirde yine ilgili hukuki düzenlemelerle birinci turda belirli oranda oyu¹⁴³ almış olanların ikinci turda yarışıp nispi çoğunluğu sağlayarak seçilmesi söz konusu olmaktadır.

Sartori’ye göre iki turlu seçim formülleri, gerek nispi temsil gerekse de çoğunluk formüllerinden farklı, apayrı bir seçim sistemi olarak değerlendirilmelidir¹⁴⁴. Bunun temel sebebi ise iki turlu seçim formülünün birinci turunda formülün bir nispi temsil özelliği göstermesi, yani seçmenlerin istedikleri adaya herhangi bir psikolojik kısıt olmaksızın oy vermesi, ikinci turda ise belirlenen adaylarla sınırlanan seçmenlerin bir çoğunluk formülünde oldukları gibi sınırlı bir biçimde oy kullanmalarındır¹⁴⁵. Bu da iki turlu çoğunluk formülünü diğer seçim sistemlerine oranla daha esnek kılar¹⁴⁶.

İki turlu oylamanın parti sistemine etkisini kavrayabilmek için öncelikli olarak onun partiler arası ittifakları (*apparentement*) nasıl şekillendirdiğini görebilmek gerekir. Bu da öncelikli olarak iki turlu seçimin ne şekilde yapıldığı ile bağlantılıdır. İki turlu seçimin birinci turunda seçmenin serbest bırakılması, ikinci turda ise *seçmenin muhtemel galipler tarafından “stratejik oy kullanma” yönünde baskı altına alınması*¹⁴⁷,

¹⁴² Belirtmek gerekir ki genellikle birinci turda bir adayın seçilmesi geçerli oyların mutlak çoğunluğuna ulaşmasına bağlıdır. Bu yönde GÖZLER, (2010), s. 318, ayrıca Fransa örneği hakkında bilgi için bkz. ATAY, Ender Ethem; “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 1999, s. 30-31

¹⁴³ Balotaj adı verilen bu oran Fransa’da 1958 yılında % 5 olarak belirlenmiş, 1966’da %10’a çıkarılmış, nihayet 1976’da % 12,5 olarak tespit edilerek son halini almıştır. ELGIE, Robert; “France: Stacking the Deck”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 123

¹⁴⁴ Bu yönde SARTORI, (1997), s. 24 vd.

¹⁴⁵ Sartori’ye göre bu özelliği iki turlu seçim sistemlerini esnek kıldığı gibi ayrıca onun oldukça özgün ve önemli bir özelliğini ifade etmektedir. SARTORI, (1997), s. 24, 89-90

¹⁴⁶ SARTORI, (1997), s. 24

¹⁴⁷ SARTORI, (1997), s. 90

ikinci turda parti ittifaklarının varlığına sebebiyet verir¹⁴⁸. Bu durumda sistem büyük partilerin lehine, küçük partilerin ise aleyhine işlemektedir¹⁴⁹. Çünkü birinci turu geçebilmek için yeterli oya sahip olmayan partiler, ideolojik olarak yakın buldukları diğer partilerle ittifak yapmakta ve bu ittifaklar da hükümetin oluşumuna yansımaktadır¹⁵⁰

Sartori'nin ifadesiyle iki turlu çoğunluk formülü, *geçmişte... geniş çapta kullanılmıştır*¹⁵¹. Günümüzde ise iki turlu tek isimli çoğunluk formülünün uygulandığı en belirgin örnek Fransa olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵². Dolayısıyla iki turlu çoğunluk sisteminin parti sistemi üzerindeki etkisine ilişkin en önemli olgusal örnek Fransa örneğidir.

Fransa'da iki turlu tek isimli çoğunluk usulü, IV. Cumhuriyet dönemine kadar uygulanmış olmasına karşılık bu dönemde değiştirilerek yerine nispi temsil sistemi getirilmiştir¹⁵³. Ancak IV. Cumhuriyet döneminin anayasası olan 1946 Anayasası, Fransız siyasal sisteminde istikrarsızlıklara sebep olmuştur. V. Cumhuriyet döneminde ise 1986 yılında gerçekleştirilen seçimlerde görülen tek bir istisnanın dışında, gerek cumhurbaşkanlığı gerekse de parlamento seçimlerinde iki turlu tek isimli oylama usulü uygulanmaktadır¹⁵⁴.

III. Cumhuriyet döneminde uygulanan iki turlu tek isimli çoğunluk usulü, Fransa'da çok partili hayatın düalist bir yapıya evrilmesini sağlayamamıştır¹⁵⁵. Bunun sebebi ise III. Cumhuriyet döneminde birinci turu geçmek için gereken oy miktarının (balotaj) V. Cumhuriyet döneminde olduğu gibi yüksek bir yüzdede olmamasıdır¹⁵⁶. Nitekim söz konusu oranın özellikle 1966'da geçerli oyların %10'u ve 1976'da geçerli oyların %12,5'u olarak belirlenmesi, Fransız parti sisteminde

¹⁴⁸ ELGIE, (2006), s. 126

¹⁴⁹ ELGIE, (2006), s. 126, ATAY, (1999), s. 32

¹⁵⁰ Bu konudaki en dikkat çekici örneklerden biri 1974 yılında Fransa'da Francois Mitterand'ı cumhurbaşkanlığına taşıyan seçim sürecinde gerçekleşmiş olup, komünist ve sosyalist partilerin işbirliği ile Sol Birlik iktidar olabilmıştır. Bu ve bunun gibi örnekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ELGIE, (2006), s. 126-127

¹⁵¹ İki turlu çoğunluk formüllerinin kullanıldığı ülkeler ve dönemler için bkz. SARTORI, (1997), s. 87

¹⁵² ELGIE, (2006), s. 119, 121

¹⁵³ ELGIE, (2006), s. 119

¹⁵⁴ ATAY, (1999), s. 30, ayrıca ELGIE, (2006), s. 120

¹⁵⁵ ATAY, (1999), s. 31

¹⁵⁶ ATAY, (1999), s. 32

iki kutuplu bir eğilimin doğmasını sağlamıştır¹⁵⁷ Dolayısıyla iki türlü tek isimli seçim usulü, Fransa'da belirtildiği şekliyle küçük partilerin aleyhine işlemekte, çok partili sistem içerisinde düalist bir eğilim yaratmaktadır¹⁵⁸. Söz konusu eğilim ise parti sisteminin merkezci bir nitelik göstermesini sağlayarak¹⁵⁹ Fransa'da istikrarlı bir demokratik yönetimin varlığına vücut vermektedir¹⁶⁰.

Duverger'nin, iki türlü tek isimli çoğunluk usulünün çok partili hayatı teşvik edeceği yönündeki hipotezi ise, düalist bir eğilimin değil, özellikle aşırı çok partili bir sistemin varlığına işaret etmektedir¹⁶¹. Bu yönüyle Duverger'nin hipotezinin V. Cumhuriyet Fransı'sındaki merkezci nitelikli ve düalist yapıdaki çok partili sisteme uygun düştüğünü söylemek mümkün değildir. Elbette Duverger'nin söz konusu yanılığı, Sartori'nin belirttiği şekliyle I. Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli sosyolojik koşulların etkisiyle ortaya çıkan çok partili siyasal sistemlerin iki türlü ve nispi temsil sistemleriyle varolmasından kaynaklanan "*optik bir hayal*"den kaynaklanmaktadır¹⁶².

Eldeki güncel veriler, iki türlü tek isimli çoğunluk sisteminin uygulandığı Fransa'da istikrarlı bir siyasal sistemi sağladığı yönündedir. Bu da iki türlü seçim usulünün literatürde geniş bir biçimde savunulmasını sağlamaktadır¹⁶³. Nitekim Sartori, iki türlü seçim usulünün *siyaseti ılımlılaştırdığını* ifade etmekte ve *ideolojik siyaseti cezalandırarak pragmatik siyaseti ödüllendirdiğini* belirtmektedir¹⁶⁴. Böylece iki türlü seçim formülü, *ters koşullar altında bile yönetilebilirliği büyük ölçüde kolaylaştırmış* olmaktadır¹⁶⁵.

¹⁵⁷ İki türlü tek isimli çoğunluk usulünde %12,5'lük balotajın Fransız siyasal sistemini iki kutuplu olmaya zorladığı yönünde bkz. ATAY, (1999), s. 32

¹⁵⁸ ELGIE, (2006), s. 127, ATAY, (1999), s. 32

¹⁵⁹ Fransa'daki parti sistemi, özellikle balotaj uygulaması ile beraber sağ-sol şeklinde kutuplaşmakta ve merkezci bir nitelik almaktadır. İki türlü seçim usulünün Fransa'da merkezci bir nitelik yarattığı yönünde bkz. ELGIE, (2006), s. 128

¹⁶⁰ Bu yönde bkz. ELGIE, (2006), s. 128

¹⁶¹ Duverger, iki türlü seçim sisteminin parti sistemine etkisini gösterirken nispi temsil ve iki türlü seçimin çok partili siyasal hayata yol açacağını ileri sürmekte ve örnek olarak da I. Dünya Savaşı'nın ardından iki türlü seçim usulünün uygulandığı ülkeleri (özellikle Weimar Almanyası ve Fransa) göstermektedir. DUVERGER, (1974), s. 315 vd.

¹⁶² SARTORI, (1997), s. 67

¹⁶³ İki türlü sistem ve savunusu için bkz. SARTORI, (1997), s. 90 vd., ayrıca ELGIE, (2006), s. 128

¹⁶⁴ SARTORI, (1997), s. 91

¹⁶⁵ SARTORI, (1997), s. 96, ayrıca ELGIE, (2006), s. 128

İki turlu seçim usulünün Fransa'da parti sisteminin istikrarını sağlamış olması, bu usulün her koşulda istikrarlı bir yönetim sağlayacağı anlamına gelmez. Nitekim Elgie'nin tespitiyle V. Cumhuriyet döneminde Fransa'nın farkı, IV. Cumhuriyet döneminden farklı olarak sosyal demokrat solun, komünistlerle ittifak yapması¹⁶⁶ ve bu sayede Fransız parti sisteminin aşırılıklarının giderilmesine yardımcı olmasıdır. Bu çerçevede iki turlu seçim usullerinin “çok kutuplaşmış toplumlara ve parti sistemlerine uygun olduğu”¹⁶⁷ yönündeki görüşüne katılmak mümkün değildir. Dolayısıyla şiddetli sosyal bölünmelerin ve siyasi uzlaşma kültürünün bulunmadığı toplumlarda iki turlu çoğunluk usulü, tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün yarattığı sonuçları yaratabilir. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrası yoğunlukla kullanılan usul olan iki turlu çoğunluk usulünün, Sartori'nin ifadesiyle, “nispi temsil tarafından silinip süpürülmesinin”¹⁶⁸ temel sebebi de budur.

3. Alternatif Oy Usulü-Avustralya

Öden'e göre “...alternatif oy, gerçekte tek isimli seçim çevrelerinde bir dizi oylamayı tek oylamada birleştiren bir mutlak çoğunluk formülüdür”¹⁶⁹. Nitekim seçmenlerin, adayların karşısına numaralar koyarak tercihlerini sıraladıkları bu usul, iki turlu seçim usulüyle özdeş görülmektedir¹⁷⁰. Ancak iki turlu seçim usulünü ısrarla savunan Sartori, alternatif oy usulüyle iki turlu seçim usulünü özdeş gören bir başka yazar olan Rose'un tarif ettiği şeye tamamen kör olduğunu ileri sürmüştür. Sartori'ye göre alternatif oy usulünde bir kere oy kullanılmasına karşılık iki turlu seçim usulünde iki kere oy kullanılmasının söz konusu olması, alternatif oyu tek atımlık kılarken, iki turlu seçim usulünün iki atımlık olmasını sağlamaktadır¹⁷¹. Bu da iki turlu oylama usulünün parti sistemleri üzerindeki etkisinin farklılaşmasına sebebiyet verir. Nitekim birinci

¹⁶⁶ Elgie'ye göre Fransa'da sosyal demokrat solun komünistlerle işbirliği yapmasında sağcıların birleşerek solu dışlamaları da etkili olmuştur. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ELGIE, (2006), s. 126

¹⁶⁷ SARTORI, (1997), s. 96

¹⁶⁸ SARTORI, (1997), s. 88

¹⁶⁹ ÖDEN, (2003), s. 32

¹⁷⁰ Beşinci Fransız Cumhuriyeti'nde kullanılan iki turlu basit çoğunluk sistemi, alternatif oyunun bir çeşididir. ROSE, Richard; “Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 32

¹⁷¹ SARTORI, (1997), s. 89

turda herhangi bir psikolojik sınır olmaksızın oy veren seçmenin, ikinci turda parti ittifakları tarafından kısıtlanması, iki turlu seçim usulünün düalist eğilimi teşvikini sağlar¹⁷². Ancak alternatif oy, seçmenin iki kere oy kullandığı bir seçim olmamasından ötürü aynı eğilimi iki turlu seçim usulü kadar güçlü bir biçimde yaratamamaktadır.

Alternatif oy usulünün, Anglo-Sakson ülkelerinde 19. Yüzyılda hâkim olan çoğunluk sisteminin yarattığı adaletsizliği gidermek amacıyla ortaya konduğu ifade edilmişti. Nitekim alternatif oy, devredilebilir tek oy usulüyle beraber İngiliz düşünürlerin ortaya koyduğu ve temsilde adaleti amaçlayan bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷³. Bu sebeple de alternatif oy usulü, kendisi de Anglo-Sakson kültüründen yoğunlukla etkilenen Avustralya'da tarihsel süreç içerisinde uygulanmış ve hâlihazırda uygulanmaktadır¹⁷⁴.

Farrel ve Mcallister'a göre Avustralya, Anglo-Sakson kültürüne sahip olmasına karşılık tercihli oy usullerine bağımlılık geliştirmiş olup, söz konusu bağımlılığın iki sebebi bulunmaktadır¹⁷⁵. Bunlardan birincisi yukarıda bahsedildiği şekliyle Avustralya üzerindeki İngiliz etkisi iken ikincisi Avustralya seçim sisteminin tasarlanmasında büyük rolleri olan Catherine Helen Spence, Inglis Clark ve Edward Nanson'un çabalarıdır. Nitekim bu isimlerin çabaları İngiliz etkisi altında tek turlu tek isimli çoğunluk usulünü benimsemiş olan Avustralya'da 1918 yılından itibaren alternatif oy usulünün uygulanmasını sağlamıştır¹⁷⁶.

İki meclisli bir yapıya sahip olan Avustralya'da millet meclisi üyeleri alternatif oy usulüyle seçilirken, senato üyeleri devredilebilir tek

¹⁷² Bu yönde SARTORI, (1997), s. 89-90

¹⁷³ Tercihli sistemlerin gelişmesinde Thomas Hare'in 1859 yılında yayımlanan *Treatise on the Election of Representatives, Parliamantery and Municipal* isimli kitabının ve İngiliz düşünürlerin etkisi olduğu yönünde bkz. FARREL, David M.; McALLISTER, Ian; "Australia: The Alternative Vote in A Compliant Political Culture", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 82

¹⁷⁴ Avustralya'da alternatif oyun gelişimi, devredilebilir tek oy usulü ile beraber gerçekleşmiştir. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 79

¹⁷⁵ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 82

¹⁷⁶ Butler, Avustralya'da alternatif oy usulünün başlangıç tarihini 1919 olarak göstermektedir. BUTLER, (1983), s. 56, ancak Farrel ve McAllister'in net bir biçimde ortaya koydukları şekliyle seçim sisteminin tek turlu tek isimli çoğunluk usulünden alternatif oya dönüşü, 1918 yılında Avustralya Meclisi'nden çıkan Coomonwealth Seçim Kanunu ile gerçekleşmiştir. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 83

oy usulüyle seçilmektedir¹⁷⁷. Bu da alternatif oy usulünün Avustralya parti sistemi üzerinde en etkili seçim usulü olduğunu göstermektedir. Bu sebeple alternatif oy usulünün parti sistemleri üzerindeki etkisi, olgusal olarak en iyi Avustralya örneğinde gözlemlenebilir.

Avustralya parti sistemi, 19. Yüzyılın sonlarında kırsal-kentsel ve işçi-burjuva ayrımlarına tekabül eden sorun boyutlarının birbirine eklenmesiyle oluşmuştur¹⁷⁸. Sistemde yer alan en etkin partiler ise Liberal Parti ve İşçi Partisi'dir¹⁷⁹. Her ne kadar zaman zaman üçüncü partiler de Avustralya parti sisteminde etkin olarak yer almışsa da¹⁸⁰ Avustralya parti sistemi, uyumlu bir siyasi kültüre sahip olmasından ötürü parti sisteminin istikrarını koruyabilmiştir¹⁸¹.

Alternatif oy usulünün parti sistemi üzerindeki etkisi ise partilerin, gösterecekleri adaylardan hangilerinin kaçınıcı tercih olarak belirleneceği üzerinde gerçekleştirdikleri tespitlere dayanır¹⁸². Bu sebeple zaman zaman partiler, oylarını düşürebilecekleri gerekçesiyle ittifaklardan kaçınabilmektedirler¹⁸³. Bu da iki türlü seçim usulünde olanın aksine alternatif oy usulünün parti ittifaklarına zarar verici niteliğini vurgulamaktadır.

Butler'a göre oyların orantılı olarak dağılmadığı bir çoğunluk usulü olan alternatif oy usulü tek türlü tek isimli çoğunluk usulünün yarattığı sonuçların benzeri sonuçlar yaratmaktadır¹⁸⁴. Ancak Farrel ve McAllister tarafından özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Avustralya'da

¹⁷⁷ BUTLER, (1983), s. 56, FARREL, McALLISTER, (2006), s. 83-86

¹⁷⁸ Farrel ve McAllister'a göre işçi-burjuva ayrımı her ne kadar Avustralya parti sisteminin belirlenmesinde birincil bir yer tutmaktaysa da kırsal-kentsel ayrım da Avustralya'da dikkat çeken bir niteliktedir. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 80

¹⁷⁹ Liberal Parti ve İşçi Partisi'nin Avustralya'nın siyasi altyapısında işgal ettikleri yer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 81

¹⁸⁰ Bu partiler 1920'lerde kurulan ve daha sonra Liberal Parti ile koalisyon ortağı olan Ulusal Parti (*National Party*), 1955'te Demokratik İşçi Partisi (*Democratic Labour Party*) ve nihayet 1997'de kurulan Tek Millet Partisi' dir. (*One Nation Party*), Bunların Avustralya siyasi hayatındaki önemi ve yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 81

¹⁸¹ Avustralya parti sisteminin istikrarını korumasındaki temel sebep ise sistemde yer alan farklı partilerin 20. Yüzyılın başında kurulan partilerin ardılı (*descendants*) niteliğinde olmasıdır. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 81

¹⁸² FARREL, McALLISTER, (2006), s. 89

¹⁸³ Örneğin 1998 seçimlerinde Liberal Parti, Tek Millet Partisi ile ittifak yapmaktan kaçınmıştır. FARREL, McALLISTER, (2006), s. 89

¹⁸⁴ *Avustralya örneği..., alternatif oy usulünün nispi çoğunluk sistemlerine diğer tüm nispi temsil sistemlerinden daha yakın olduğunu göstermektedir.* BUTLER, (1983), s. 56

seçim sonuçlarının orantılı bir hal almaya başladığı ve bunun da alternatif oy usulünün bir sonucu olduğu ifade edilmektedir¹⁸⁵. Bu da elbette seçmenlerin artık daha stratejik oy kullanmaya başlamalarının bir sonucudur¹⁸⁶.

Alternatif oy usulü, her ne kadar karmaşık olsa da seçmenlere birden fazla tercih hakkı tanınmasıyla tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminden daha adaletli sonuçlara ulaşmayı sağlayabilmektedir. Nitekim özellikle Avustralya siyasi sistemi üzerine yapılan son çalışmalar bunu göstermiştir. Ayrıca alternatif oy usulü, parti sisteminde güçlü iki parti olsa da diğer partilerin de bunlarla yarışabilmesine cevaz verir. Avustralya'da Liberal Parti ve İşçi Partisi'nin dışında kalan partilerin varlığı ve etkinliği bunu açıkça ortaya koymaktadır. Yine de belirtmek gerekir ki alternatif oy usulü, parti sistemleri üzerindeki etkisi bakımından tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne benzer. Bu yönüyle alternatif oy usulü, Avustralya gibi uyumlu bir siyasi kültür ve sosyolojik koşulların olduğu ülkede uygulanabilir ve düalist nitelikli bir parti sistemi yaratabilecek mahiyettedir.

B. Nispi Temsil Sisteminin Parti Sistemine Etkisi

Nispi temsil sistemleri, daha önce de belirtildiği şekliyle oyların sandalyelere dönüşümünde orantılılığı amaçlayan her türlü seçim usulünü ifade eder. Bu da çoğunluk ile nispi temsil sistemleri arasında bir asimetriye sebebiyet verir. Yani oyların -az ya da çok- orantılılığını amaçlayan her seçim usulü, nispi temsil sistemlerinde yer alan bir usul olarak görülebilir¹⁸⁷. Sartori'ye göre ise nispi temsilin ayırıcı özelliği olan orantılılık, temsilde adaleti sağlaması açısından aynı zamanda onun *tartışılmaz erdemini* oluşturur¹⁸⁸.

Nispi temsil sistemlerine yönelik olarak ise iki suçlamanın varlığından söz edilir¹⁸⁹. Bunlardan birincisi nispi temsil sistemlerinin orantılı dağılım amacıyla parti parçalanmasını doğurması (ya da buna izin vermesi), ikincisi ise etkin ve istikrarlı bir yönetim sağlayamamasıdır.

¹⁸⁵ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 90

¹⁸⁶ FARREL, McALLISTER, (2006), s. 90

¹⁸⁷ Nispi temsil sistemlerinin orantılılık ve orantısızlık dereceleri açısından hayli büyük farklarla birbirlerinden ayrıldıkları görüşü için bkz. SARTORI, (1997), s. 20

¹⁸⁸ SARTORI, (1997), s. 84

¹⁸⁹ SARTORI, (1997), s. 84

Nispi temsil sistemlerinin orantılılığı amaçlayan bir sistem olması, söz konusu sistemin parti sisteminin çok partili bir sistem olmasına izin vermesine sebep olabilir. Ancak Sartori'ye göre bu meselenin halli kolaydır. Nitekim yalnızca “*saf nispi temsil sisteminden doğan bir parti parçalanması aşırı çoğulculuk durumunda bir problem haline gelebilir*¹⁹⁰.” Dolayısıyla nispi temsil sistemleri özellikle seçim barajları ve seçim çevrelerinin genişliği unsurlarında yapılacak düzenlemelerle saflıktan uzaklaşarak ılımlı çok parti sistemini yaratacak bir mahiyet kazanabilir.

Nispi temsil sistemlerinin karşı karşıya kaldığı ikinci suçlama ise sistemin etkin ve istikrarlı bir yönetim sağlayamamasıdır. Gerçekten nispi temsil sistemleriyle gerçekleştirilen seçimler sonucu parlamentolarda parçalı bir yapının oluşması hükümet krizlerine sebep olabilmektedir¹⁹¹. Parçalı bir parlamento ise hükümetin belli partilerin ittifakı neticesinde kurulması demektir. Bu da koalisyon olgusuna işaret etmekte olup, yönetimde etkinliği azaltan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla nispi temsil sistemlerine yöneltilen ikinci suçlama, çok partili bir sisteme izin veren seçim usulünün istikrarlı bir siyasi sistemin yaratılmasını engellediği yönünde olmaktadır¹⁹².

Sorunun çözümü, nispi temsil sistemlerinin azınlığın da temsiline olanak sağlaması noktasında yatmaktadır. Güçlü ve inatçı sosyal bölünmelerin olduğu toplumlarda söz konusu sosyal bölünmelerden meydana gelen marjinal oluşumlar, siyasal sistemde kendilerine yer edinemedikleri takdirde kaçınılmaz olarak sistem dışı yollara başvuracaklardır. Örneğin Sartori'ye göre 1920'lerde sosyalist partilerin iktidara gelmeleri, “*hiç hoş gitmeyecek tehlikeli bir deneyim olurdu*¹⁹³.” Ancak uygulanan nispi temsil sistemleri sonucu bunların diğer partilerle koalisyon halinde iktidara gelmeleri söz konusu olmuş ve böylece bu güçlü toplumsal harekete karşı varolan korku azalmıştır¹⁹⁴.

Bahsedildiği şekliyle nispi temsil sistemlerinin çok partili siyasi yaşama izin vermesi, aslında seçim sistemine değil, siyasal sistemin

¹⁹⁰ Sartori, saf nispi temsil sisteminin uygulanması neticesinde doğan aşırı çok partili sistemlere örnek olarak IV. Cumhuriyet Fransası, 1993 yılına kadar İtalya, İsrail ve Polonya'yı göstermektedir. SARTORI, (1997), s. 84-85

¹⁹¹ GÖZLER, (2010), s. 327

¹⁹² SARTORI, (1997), s. 85

¹⁹³ SARTORI, (1997), s. 87

¹⁹⁴ SARTORI, (1997), s. 87

kurgulanışına ilişkin bir zayıflıktır. Dolayısıyla nispi temsil sistemleri bu denklemde her ne kadar suçlanan bir dizi usulü ifade etmekteyse de aslında bunlar “güç toplumların gemilerini kurtarmalarında ve bir arada kalmalarında yardımcı olabilir¹⁹⁵.”

Nispi temsil sistemleri incelenirken öncelikli olarak çoğunluk sistemlerine tepki olarak doğan ve daha önce belirtildiği üzere “*nispi temsil sisteminin Anglo-Sakson versiyonu*¹⁹⁶” olarak adlandırılan devredilebilir tek oy ile devredilemez tek oy yöntemleri önem arz etmektedir. Yine saflık derecelerine göre nispi temsil sistemlerinde uygulanan çeşitli usuller, belirlenen metodoloji çerçevesinde seçim sistemlerinin unsurlarının da yardımlarıyla irdelenmeye muhtaçtır. Bunun ardından ise, çoğunluk sistemleriyle harmanlanmış olan nispi temsil sistemlerinin parti sistemleri üzerine etkisi tartışılmalıdır.

1. Devredilemez- Devredilebilir Tek Oy Usulleri

a. Devredilemez Tek Oy Usulü-Japonya

Devredilemez tek oy usulünün belirgin özelliğinin her seçmenin oyunu belli bir adaya vermesi olduğu ifade edilmiştir. Bu da devredilemez oy usulünde seçmenin en çok tercih ettiği adaya oy vermesini sağlamaktadır¹⁹⁷. Ancak bu usulde seçim çevrelerinde en çok oy alan adayların seçilecek olması, özellikle bir seçim çevresinde birden fazla aday çıkarmayı hedefleyen siyasi partilerin kendi adaylarının da birbirlerine karşı yarışmalarını beraberinde getirmektedir¹⁹⁸. Nitekim oyların seçim çevresinden çıkacak diğer adaylara devredilememesi, partilerin bir seçim çevresinde kaç aday çıkarabilecekleri konusunda ciddi parti içi tartışmalara sebep olmaktadır¹⁹⁹.

Devredilemez tek oy usulünün parti sistemi üzerindeki en büyük etkisi ise oyların nasıl dağılacakını tahmin etmeye çalışan siyasi partiler vasıtasıyla gerçekleşir. Nitekim en doğru ifadeyle küçük partilerin adayları, yalnızca diğer partilerden aday gösterenlerle yarışırken, büyük partilerin adayları aynı zamanda kendi partilerinde gösterilen

¹⁹⁵ SARTORI, (1997), s. 87

¹⁹⁶ BOGDANOR, BUTLER, (1983), s. 8

¹⁹⁷ ÖDEN, (2003), s. 50

¹⁹⁸ STOCKWIN, (1983), s. 220

¹⁹⁹ STOCKWIN, (1983), s. 221

adaylarla da yarışmaktadırlar²⁰⁰. Söz konusu etkinin en net gözlemlenebileceği yer ise 1994 yılında yapılan reformla karma seçim sistemi ne geçmesinden önce Japonya örneğidir²⁰¹.

Stockwin'e göre Japonya, çok az ülkenin sahip olduğu bir seçim tecrübesine sahiptir²⁰². Nitekim Japonya'da parlamento seçimleri savaş zamanları da dâhil olmak üzere 1890 yılından bu yana gerçekleşmektedir²⁰³. Seçim sisteminin siyasi partiler üzerindeki etkisi ise iktidar ve muhalefet partileri için ayrı ayrı incelenmelidir²⁰⁴.

Japonya'da 1955 yılına dek üç büyük siyasi parti rekabet halinde olmuştur²⁰⁵. Bunlar, Liberal Parti, Demokrat Parti ve Sosyalist Parti'dir. 1955 yılından sonra Liberal Parti ile Demokratik Parti birleşerek güçlenmiş, Sosyalist Parti ise bölünmüştür²⁰⁶. Bundan sonra Japonya'da iktidar, uzun yıllar Liberal Demokrat Parti tarafından üstlenilmiş, yani bir hâkim tek parti sistemi²⁰⁷ söz konusu olmuştur. Bunun temel sebebi ise devredilemez tek oy sisteminin muhalefet partilerini parçalayarak²⁰⁸, parti sisteminin merkezci nitelik göstermesini engellemesidir.

Devredilemez tek oy usulü, farklı partiler arasında olduğu kadar aynı parti içinde de parçalı bir yapı yaratma eğilimindedir²⁰⁹. Devredilemez tek oy usulü çerçevesinde Japonya örneği incelenirken iktidar ve muhalefet partilerinin ayrı ayrı incelenmesi bu sebeple gereklidir. Japonya'da hâkim parti olan Liberal Demokrat Parti içerisinde yaşanan

²⁰⁰ ÖDEN, (2003), s. 50-51

²⁰¹ Japonya'da devredilemez tek oy usulünden karma sisteme geçiş (seçim reformu) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. REED, Steven R.; "Japan: Haltingly Towards a Two-Party System", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 279-281

²⁰² STOCKWIN, (1983), s. 209

²⁰³ Ancak belirtmek gerekir ki özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar Japonya'da parlamentonun etkinliği sınırlı olarak mevcuttur. Bu yönde bkz. STOCKWIN, (1983), s. 209

²⁰⁴ Gerek Stockwin gerekse de Reed, Japonya'da devredilemez tek oy usulünün parti sistemi üzerine etkisini incelerken benzer bir yaklaşım geliştirmişlerdir. STOCKWIN, (1983), s. 219 vd., REED, (2006), s. 279-280

²⁰⁵ REED, (2006), 277

²⁰⁶ REED, (2006), 278

²⁰⁷ Japonya parti sisteminin 1955 yılından itibaren hakim tek partili sistem özelliği gösterdiği yönünde bkz. REED, (2006), 277

²⁰⁸ Nitekim Japonya'da, devredilemez oy usulünün uygulandığı dönemde, 1972 ve 1979 yılında yapılan seçimler dışında hiçbir muhalefet partisi bir seçim çevresinde birden fazla aday çıkaramamıştır. STOCKWIN, (1983), s. 220

²⁰⁹ REED, (2006), s. 278

parçalanmalar, bu savı doğrular niteliktedir²¹⁰. Bu parçalanmalardan en büyüğü ise 1976 yılında Liberal Demokrat Parti'den kopan Yeni Liberal Kulüp'ün (*New Liberal Club*) ortaya çıkmasıdır. Nitekim 1993 yılındaki tekrar birleşmeye kadar Yeni Liberal Kulüp, Liberal Demokrat Parti'nin güçlü bir rakibi olarak kalmıştır²¹¹. Stockwin'e göre Liberal Demokrat Parti, kendi içinde yaşanan parçalanmaları, adaylar üzerinde sıkı merkezi kontrol ve adayların seçim çalışmalarını ademimerkeziyetçi bir şekilde örgütleyerek kontrol altına alabilmiştir²¹².

Görüldüğü üzere devredilemez tek oy usulü, Japonya'da parti parçalanmasını en yüksek noktaya getirmiştir. Bu sonuç, yalnızca farklı partiler açısından değil, iktidar partisi ve merkezden uzaklaşan muhalefet partileri için de söz konusudur. Bunun sorumlusu olarak görülen devredilemez tek oy usulü ise 1994 yılında gerçekleştirilen seçim reformuyla terk edilmiştir.

b. Devredilebilir Tek Oy Usulü-İrlanda

Devredilebilir tek oy usulü, seçmenin kişi seçiminde geniş bir söz hakkı olduğu ve “*bunun yararlarını siyasal düşünce ve kanaatlerin parlamentoda orantılı olarak temsil edilmesinin yararlarıyla birleştiren*” bir seçim usulü olarak görülmektedir²¹³. Bowler ve Farrel, devredilebilir tek oy usulünün kişisel nitelikleri ön plana çıkarmasının parti listeli nispi temsil sisteminden daha fazla parti parçalanmasına ve çok partili siyasal hayata sebep olmasının beklenebileceğini, ancak bu usulün uygulandığı İrlanda'da istikrarlı bir parti sisteminin mevcut olduğunu ifade etmektedirler²¹⁴. Bu husus, yalnızca Bowler ve Farrel tarafından ifade edilmiş olmayıp, İrlanda, Riker ve hatta Duverger'nin kendisi tarafından da Duverger kanunlarının çarpıcı bir istisnası (*devastating counterexample*) olarak gösterilmektedir²¹⁵. Bu da devredilebilir tek oy

²¹⁰ Liberal Demokrat Parti içindeki parçalanmalarda seçim sistemi kadar etkili olan bir diğer faktör parti içindeki yolsuzluk iddialarıdır. Liberal Demokrat Parti'nin parçalanmasında gerek yolsuzluk iddiaları gerekse de seçim sisteminin etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. REED, (2006), s. 278

²¹¹ REED, (2006), s. 278

²¹² STOCKWIN, (1983), s. 221

²¹³ ÖDEN, (2003), s. 53

²¹⁴ BOWLER, Shaun; FARREL, David; “Voter Behaviour Under STV-PR: Solving the Puzzle of Irish Party System, **Political Behaviour**, Sayı: 13, Cilt: 4, 1991, s. 304 vd.

²¹⁵ GALLAGHER, Michael “Ireland: Discreet Charm of PR-STV”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 520, ayrıca DUVERGER, (1986), s. 74-75

usulünün en ilginç örneğini oluşturan İrlanda örneğinin incelenmesini gerektirir.

İrlanda parti ve seçim sistemi, literatürde ülkenin en çok dikkat çeken ve üzerinde en çok çalışılan özellikleri olarak gösterilmektedir²¹⁶. Bağımsızlığını 1921 yılında kazanan İrlanda'da devredilebilir tek oy usulü, 1922 yılında yapılan Anayasa'da "seçim sisteminin nispi temsil esaslarına göre tayin edileceğini" öngören 26. maddesine istinaden 1923 yılında yapılan kanunla uygulanmaya başlanmıştır²¹⁷.

İrlanda'daki parti sistemi ise nispi temsil usullerinin genelde aşırı çok partili sistemlerle bağdaştırılmasına karşın, ters yönde bir istikamet izlemektedir. Her ne kadar İrlanda Parlamentosu'nda (*Dail*) temsil edilen parti sayısı asla üçün altına düşmemişse de²¹⁸ İrlanda parti sistemi, en büyük iki parti olan *Fianna Fail* ve *Fine Gael* arasında düalist bir yapıda olmuştur²¹⁹. Bu iki siyasi parti, 1987 yılına kadar İrlanda seçimlerinde %75'in üzerinde oy almışlardır²²⁰. Başka bir deyişle İrlanda'da bir ılımlı çok parti sistemi mevcuttur²²¹.

Özellikle çoğunluk sistemlerinde parti parçalanmasının önüne geçilmesi temsilde adalet ilkesinden ödün verilmesini gerektirir²²². Nitekim çoğunluk sistemlerinde istikrarlı düalist bir parti sisteminin yaratılması, Gallagher'ın deyişiyle "diğer partiler eksik temsil edilirken büyük partilerin sistemden bonus alması"²²³ ile mümkündür. Ancak İrlanda'da istikrarlı bir parti sisteminin yanında orantılılığın da yüksek düzeyde olduğu görülmektedir²²⁴. Bu da İrlanda parti ve seçim sistemini benzersiz kılmaktadır.

²¹⁶ GALLAGHER, (2006-b), s. 511

²¹⁷ GALLAGHER, (2006-b), s. 511

²¹⁸ GALLAGHER, (2006-b), s. 520

²¹⁹ Bunlardan *Fianna Fail* İrlanda'da merkez sağı temsil etmesine karşılık merkez sola ittifak da yapabilen bir siyasi partiyken *Fine Gael* ise Hristiyan Demokrat görüşü temsil etmektedir. Söz konusu iki partinin ideolojik duruşları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. GALLAGHER, (2006-b), s. 512

²²⁰ GALLAGHER, (2006-b), s. 521

²²¹ İrlanda'da ayrıca İşçi Partisi, Yeşiller ve İlerici Demokrat Parti'nin (*Progressive Democrats*) de parlamentoda etkin olduğunu belirtmek gerekir. GALLAGHER, (2006-b), s. 511

²²² GALLAGHER, (2006-b), s. 521

²²³ GALLAGHER, (2006-b), s. 521

²²⁴ Nitekim İrlanda parti sistemindeki en büyük parti olan *Fianna Fail*, 1923'ten 2002'ye kadar olan seçimlerde ortalama %43 oy almış, buna karşın bu yıllar arasında parlamentodaki sandalyelerin ortalama %47'sini elde etmiştir. GALLAGHER, (2006-b), s. 521

Gallagher'e göre İrlanda'da orantılılık ve parti sisteminin istikrarının bir arada bulunuşu, Lijphart'ın seçim sisteminin boyutları arasında saydığı seçim çevresinin genişliği ile ilgilidir²²⁵. Lijphart, seçim çevresi büyüdükçe oyların orantılılığının artacağını, seçim çevresi küçüldükçe ise nispi temsilin daha adaletsiz sonuçlar vereceğini öngörmüştür²²⁶. Ancak İrlanda'da seçim çevreleri üç ila beş aday çıkaracak şekilde tasarlanmasına rağmen orantılılık yüksek düzeydedir²²⁷. Bunun temel sebebi ise oyların devredilebilir olmasının küçük partilerin seçmenleri üzerindeki etkisidir. Buna göre küçük parti seçmenleri, stratejik bir kavrayışla birinci tercihlerini kendi partilerinin adayına oy vererek kullandıktan sonra, diğer tercihlerini de bir diğer küçük parti lehine kullanmaktadır²²⁸. Böylece büyük partilere oy devredilmesi söz konusu olmamakta, bunlar da aldıkları oy kadar temsilci çıkarabilmektedir. Bu da İrlanda parti sistemini istikrarlı kılarken parti parçalanmasını en aza indirmektedir.

Dolayısıyla devredilebilir tek oy sistemi, parti parçalanmasını en az düzeyde tutarken, siyasal sistemi de zorlamayan ve daha önce belirtilen şekliyle ikisinin yararlarını birleştiren bir sistem olarak görünmektedir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken bir husus vardır. İrlanda parti sisteminin istikrarı, büyük ölçüde küçük partilerin seçmenlerinin oylarını birbirlerine devretmesi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla baskın parti veya partiler dışında kalan partilerin seçmenlerinin birbirine kat'i surette oy devretmelerinin mümkün olmadığı bir siyasal sistemde, devredilebilir tek oy usulünün bahsedilen olumlu etkilerinin görülmemesi söz konusu olabilecektir.

2. Saf Olmayan Nispi Temsil Usulleri

Orantılılığı amaçlayan her seçim usulü, nispi temsil sistemi içerisinde kabul edilmektedir. Bu da nispi temsil sistemlerinin sonsuz çeşitte öngörülebilmesini sağlamaktadır.

Sartori'ye göre nispi temsil sistemleri, "*orantılılık ve orantısızlık dereceleri açısından... büyük farklarla birbirlerinden ayrılırlar*²²⁹." Nispi tem-

²²⁵ GALLAGHER, (2006-b), s. 522

²²⁶ LIJPHART, (1995), s. 10 vd.

²²⁷ GALLAGHER, (2006-b), s. 522

²²⁸ GALLAGHER, (2006-b), s. 522

²²⁹ SARTORI, (1997), s. 20

sil sistemlerinin parti parçalanmasına izin vermesinin engellenmeye çalışılması, nispi temsil sisteminde kullanılan usullerin geniş bir çerçeveye yayılmasını sağlar. Bu durum aynı zamanda seçim sistemlerinin boyutlarından özellikle seçim barajları ve seçim çevresinin genişliği unsurlarının da nispi temsil sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkisini incelerken hesaba katılmasını gerektirir.

Nispi temsilin en saf usulü devredilebilir tek oy usulüdür²³⁰. Nispi temsilin parti parçalanmasını önlemek amacıyla öngörülmüş daha az saf usullerinden en bilinenleri ise en büyük artık usulü, Saint League usulü ve D'Hondt usulüdür²³¹. Bunlardan Saint League ve D'Hondt usulleri birbirine benzer özellikler göstermektedir. Bu sebeple metodolojik olarak D'Hondt usulüne ilişkin yapılacak olan açıklamaların Saint League usulü açısından da geçerli olacağını belirtmek gerekir. Söz konusu usuller, en bilinen ve Batı demokrasilerinde en yaygın kullanılan usuller olmaları sebebiyle, olgusal açıdan da incelenmeye elverişlidir. Bu durumda yapılması gereken seçim sistemlerinin boyutlarının da yardımıyla bu usulleri incelemek olmalıdır.

Söz konusu usuller arasında özellikle Kıta Avrupası'nda yer alan ülkelerde en yaygın olanı D'Hondt usulüdür. Bu usul, Avusturya, İsviçre, Danimarka, Belçika, Hollanda İspanya, Finlandiya ve elbette Ülkemizde de uygulanmaktadır. Bunun yanında nispi temsil sisteminin bir diğer usulü olan en büyük artık usulü de 1993 yılında yapılan seçim reformundan önce İtalya'da uygulanmıştır. Dolayısıyla burada D'Hondt usulünü uygulayan en belirgin örnekler olarak Avusturya, Belçika, İspanya ve Türkiye, en büyük artık usulünü uygulayan örneklerden ise İtalya önem arz etmektedir.

a. Avusturya

D'Hondt usulünün en karmaşık biçimde uygulandığı ülkelerden biri olan Avusturya'da uygulanan seçim usulüne göre, seçim çevreleri üç kademeli şekilde değerlendirilmektedir²³². Bu durumda ülke

²³⁰ ... sandalyelerin dağıtılması kurallarıyla işe başlayacak olursak, en saf sistem, aktarılabilir tek oydur. SARTORİ, (1997), s. 21

²³¹ SARTORİ, (1997), s. 21

²³² Avusturya'da seçim sisteminin nasıl işlediğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. MULLER, Wolfgang C. "Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 401-

öncelikle, *Land* adı verilen dokuz seçim bölgesine ayrılmakta, söz konusu dokuz seçim bölgesi de kendi içinde bölgesel seçim çevrelerine bölünmektedir²³³. Kullanılan oylar öncelikle birinci kademede Hare kotasına bağlı kalınarak sayılmakta²³⁴ ve her seçim çevresinde hangi partinin kaç sandalye elde ettiği tespit edilmektedir. Bunun ardından *Land* adı verilen büyük seçim çevrelerinde oylar tekrar değerlendirilmekte, ancak söz konusu değerlendirmeye yalnızca bölgesel seçim çevrelerinde en az bir sandalye elde etmiş veya ulusal düzeyde oyların % 4'ünü almış partilerin adayları alınmaktadır²³⁵. Nihayet üçüncü kade-me olan ulusal düzeyde oylar, belirtilen barajı geçen partiler arasında D'Hondt usulü ile tekrar dağıtılmakta ve 183 üyeli Avusturya Parla-mentosu bu şekilde belirlenmektedir²³⁶.

Cumhuriyet olarak kurulduğu 1918 yılından bu yana (1933-1945 ve 1966-1983 arası hariç olmak üzere) Avusturya parti sistemi, genel-likle ılımlı çok partili sistem olma özelliği göstermiştir²³⁷. Avusturya parti sisteminde yer alan partiler ise Sosyal Demokrat Parti, Halkın Partisi (*People's Party*)²³⁸, Özgürlük Partisi (*Freedom Party*), Yeşiller ve Liberal Forum Partisi'dir. Avusturya parti sisteminin belirleyici özelli-ği ise düalist bir yapının oluşmamış olması ve ülkenin koalisyonlarla yönetilmesidir²³⁹.

Avusturya'da uygulanan seçim usulünün parti sistemine etkisi ise bahsedildiği şekliyle ulusal düzeyde %4 oranında oy almak ya da böl-gesel seçim çevrelerinden birinde bir sandalye elde etmek şeklinde te-zahür eden seçim barajının mahiyetinde belirmektedir²⁴⁰. Nitekim bu baraj, orantılılığı engelleyerek Avusturya parti sistemini belli ölçüler-de istikrarlı tutmaktadır. Ancak bu usul, belirtildiği şekliyle Avusturya

403.

²³³ Müller, 2006 yılında Avusturya'da bölgesel seçim çevrelerinin 43 adet olduğunu ifade etmektedir. MULLER, (2006), s. 401

²³⁴ Birinci kademede Hare kotasının nasıl işlediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MULLER, (2006), s. 402

²³⁵ MULLER, (2006), s. 402

²³⁶ MULLER, (2006), s. 402

²³⁷ Elbette 1933-1945 arası dönem Nazi hâkimiyetinin söz konusu olduğu dönemdir. 1966-1983 arası dönem ise Sartori'nin kriterlerine göre iki partili sistem sayılmaktadır. SARTORI, (1997), s. 64, Avusturya'nın siyasal sisteminin altyapısal özellikleri hakkında bkz. MULLER, (2006), s. 398-399

²³⁸ MULLER, (2006), s. 397

²³⁹ Avusturya'da hükümetin oluşumu hakkında bilgi için bkz. MULLER, (2006), s. 411-412

²⁴⁰ Bu yönde bkz. MULLER, (2006), s. 405

parti sisteminin düalist bir yapı göstermesini sağlayamamaktadır. Bu da nispi temsil sisteminin ülkedeki sosyal bölünmeleri yansıtan bir ayna işlevi görmesiyle²⁴¹ alakalıdır.

b. Belçika

Nispi temsil sistemlerinin toplumdaki sosyal bölünmeleri orantılı bir biçimde yansıtarak parti parçalanmasına izin verdiğinin en belirgin örneklerinden biri Belçika örneğidir. Nitekim Belçika, diğer tüm Avrupa ülkeleri arasında nispi temsil usulünü uygulayan ilk ülke olması bakımından da büyük önem taşır. Ayrıca Belçika, diğer Avrupa ülkeleri arasında, farklı sosyal bölünmelerin birbirine eklemlenerek çok boyutlu problemlerin söz konusu olduğu istikrarsız bir siyasal sistem olarak istisnai bir örnek teşkil etmektedir²⁴². Buna karşın tüm olumsuzluklara rağmen Belçika, Lijphart tarafından İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana sürekli olarak demokratik ülkeler arasında sayılmaktadır²⁴³.

19. yüzyılda Katolikler ile Liberaller arasında mevcut tek bir sosyal bölünme boyutu, Belçika'da genel oy hakkının genişlemesiyle önce merkez-çevre ayrılığına, bunun ardından da dilsel ve etnik bölünmelere vücut vermiş²⁴⁴ ve Belçika parti sistemi de söz konusu sorun boyutlarının parti sistemine yansımalarıyla dönüşmüştür. Sorun boyutlarının fazlalığından dolayı ise 19. Yüzyılda uygulanan çoğunluk usulü, Belçika siyasal sistemini zorlar hale gelmiştir. Bu da Belçika'da önce iki türlü çoğunluk usulünün ve takiben nispi temsil usulünün uygulanmasına giden yolu açmıştır²⁴⁵.

De Winter'a göre Belçika'da 1899 yılında uygulanmaya başlayan nispi temsil usulü, o günden bugüne çok az değişmiştir²⁴⁶. 2003 yılında yapılan son değişikliklerin ardından Belçika'da dört ila yirmi iki sandalye

²⁴¹ SARTORI, (1997), s. 68

²⁴² Belçika'da sosyal bölünmeler hakkında bilgi ve Belçika siyasal sisteminin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. LIJPHART, (Tarihsiz), s. 39-43, ayrıca, DE WINTER, Lieven; "Belgium: Empowering Voters or Party Elites", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 417-419

²⁴³ LIJPHART, Arendt, **Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, (Çev. Ergun ÖZBUDUN, Ersin ONULDURAN), Yetkin Yayınları, Ankara.s. 37

²⁴⁴ DE WINTER, (2006), s. 417

²⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. DE WINTER, (2006), s. 419 vd.

²⁴⁶ DE WINTER, (2006), s. 421

arasında değişen genişlikte on bir seçim çevresi bulunmaktadır²⁴⁷. Söz konusu seçim çevrelerinde sandalyeleri paylaşacak adaylar, D'Hondt usulüne göre seçilmekte olup, ayrıca ulusal düzeyde % 5 seçim barajı uygulaması mevcuttur²⁴⁸.

Belçika parti sisteminde, 20. Yüzyılın başından itibaren Katolik Blok, Liberal Parti ve Sosyalist Parti baskın partiler olarak yer almaktadır²⁴⁹. 1960'lı yıllarda sorun boyutlarının da etkisiyle Belçika'da aşırı çok partili bir sistem gelişmiştir²⁵⁰. Bunun sonucu olarak da Belçika'da 1999 yılında Laakso indeksiyle etkin parti sayısı 9.1 olarak tespit edilmiştir²⁵¹. Nitekim 2003 yılında getirilen ulusal düzeyde % 5 seçim barajı da parti sistemindeki istikrarsızlığın sonucudur.

Belçika parti sistemi, gerçekleştirilen tüm anayasal mühendislik çabalarına rağmen parçalı yapısından kurtulamamakta ve Belçika'da aşırı çok partili sistem varlığını korumaktadır. Nitekim 2010 yılında yapılan seçimlerde de 11 parti parlamentoya girmiş, ülkedeki Flaman-Valon ayrılığı üst düzeye ulaşarak beraberinde hükümet krizini getirmiştir²⁵². Nitekim 2010 yılında yapılan seçimlerin ardından yeni hükümet, uzun süre kurulamamış, ancak seçimlerden 541 gün sonra 6 Aralık 2011 tarihinde hükümetin kurulabilmesi mümkün olmuştur²⁵³.

Belçika örneği, daha önce belirtildiği şekliyle nispi temsil sisteminin "güç toplumların" gemilerini kurtarmada tek çare olduğunun olgusal bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Belçika'da genel oy hakkının genişlemesinden bu yana mütemadi surette aşırı çok partili sistem görülmektedir. Ayrılık tartışmalarının da zaman zaman gündeme geldiği Belçika'da nispi temsil sistemi, toplumdaki sosyal bölünmeleri bir ayna gibi yansıtmakta, ancak bu sayede Belçika'nın farklı toplumlarının bir arada kalabilmesi gibi bir amaca hizmet etmektedir.

²⁴⁷ DE WINTER, (2006), s. 420-421

²⁴⁸ 2003 yılında getirilen baraj uygulamasından önce Belçika'da seçim çevreleri düzeyinde Hare kotası uygulanmaktaydı. DE WINTER, (2006), s. 421

²⁴⁹ Hatta De Winter'e göre nispi temsil usulünün getirilmesi dahi söz konusu partilerin baskınlığını engelleyememişti. DE WINTER, (2006), s. 420

²⁵⁰ 1960'lı yıllarda sorun boyutlarının sebep olduğu çeşitli sosyal bölünmeler ve bunların parti sistemien etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DE WINTER, (2006), s. 418

²⁵¹ DE WINTER, (2006), s. 423

²⁵² <http://welections.wordpress.com/2010/06/14/belgium-2010/>, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

²⁵³ http://www.expatica.com/be/news/belgian-news/belgian-government-sworn-in-ending-18-month-crisis_193630.html, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

c. İspanya

İspanya, tarihi bakımından oldukça köklü bir ülke olmasına karşılık, bu ülkede demokrasinin kesin bir biçimde tesisi ancak 1976 yılında gerçekleşebilmiştir²⁵⁴. Demokrasiye geçiş sürecinin tamamlanmasının ardından ise 1978 yılında yeni İspanya Anayasası yürürlüğe girmiş²⁵⁵, 1985 yılında ise 1976 yılında yapılan Seçim Kanunu tamamıyla değiştirilerek bugünkü halini almıştır²⁵⁶.

İki meclisli bir yapıda olan İspanya'da 350 üyeli Millet Meclisi (*Congress of Deputies*), çeşitli büyüklüklerde elli seçim çevresinden D'Hondt usulü ile seçilirken, parlamentonun ikinci kanadı olan Senato seçimleri sınırlı oy usulü ile gerçekleştirilmektedir²⁵⁷. Elbette parti sistemi üzerinde belirleyici olan usul ise Millet Meclisi'nin seçim usulü olan D'Hondt usulüdür²⁵⁸.

Siyasi partilerin kapalı liste biçiminde seçmenlere sundukları aday listeleri, her bir seçim çevresinde D'Hondt usulüne göre sayılarak, partilerin o seçim çevresinden çıkardıkları sandalye sayısı tespit edilir²⁵⁹. Seçim sisteminin en önemli özelliklerinden ikisi ise Madrid ve Barcelona dışındaki seçim çevrelerinin küçük oluşu²⁶⁰ ve seçim çevresi düzeyinde uygulanan % 3 seçim barajıdır²⁶¹.

Seçim çevresi düzeyinde uygulanan seçim barajı, partilerin aldıkları oyların parlamentoda kazandıkları sandalye sayısı arasında orantısızlığa sebep olmakta²⁶², yani sistem özellikle küçük seçim çevrelerinde büyük partilerin lehine işlemektedir. Bu da İspanya'daki parti sisteminde İspanya'nın iki büyük partisi olan İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (*Spanish Socialist Workers Party*) ve muhafazakâr yapıdaki Popüler Parti (*Popular Party*)'yi ön plana çıkarmıştır. Millet Meclisi'nde zaman za-

²⁵⁴ İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinin seçim sistemi ve diğer kurumsal değişkenleri ne şekilde etkilediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HOPKIN, Jonathan; "Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 375-376 SARTORI, (1997), s. 87

²⁵⁵ HOPKIN, (2006), s. 376

²⁵⁶ HOPKIN, (2006), s. 376

²⁵⁷ Her bir seçim çevresi İspanya'nın bir ilidir. HOPKIN, (2006), s. 377

²⁵⁸ Bu yönde bkz. HOPKIN, (2006), s. 377-378

²⁵⁹ HOPKIN, (2006), s. 378

²⁶⁰ HOPKIN, (2006), s. 378, 383

²⁶¹ HOPKIN, (2006), s. 378

²⁶² HOPKIN, (2006), s. 383

man on iki partinin temsil edildiği görülmekle birlikte²⁶³, söz konusu iki partinin 1977 seçimlerinden bu yana aldıkları oyların genellikle % 80'in altına düşmemiş olması²⁶⁴ bunun en net göstergelerinden biridir. İspanya'da 2008 yılında yapılan seçimlerde bu iki parti, geçerli oyların toplamının yaklaşık % 85'ini elde etmiştir²⁶⁵. Ancak 2011 yılında yapılan seçimlerde bu iki partinin toplam oyları % 74 civarına gerilemiş, buna karşılık üçüncü parti olan İspanya Komünist Partisi oyların % 6.92'sini elde edebilmiştir²⁶⁶. Bu da İspanya'da iki partili sistemin varlığının devam ettiğine yönelik bir işarettir.

Son seçim sonuçlarının da gösterdiği şekliyle İspanya'da uygulanan D'Hondt usulü, seçim çevresinde öngördüğü baraj ile büyük partilerin lehine işlerken, küçük partiler arasında parçalanmaya sebep olmaktadır. Bu da İspanya'da seçim çevresi düzeyinde baraj öngören D'Hondt usulünün iki partili sistemin oluşmasına katkıda bulunmasını sağlamaktadır.

Görüldüğü üzere D'Hondt usulü, sosyal bölünmelerin güçlü olduğu toplumlarda, büyük partilerin lehine işleyen karakterine rağmen istikrarlı bir parti sistemi yaratma gücünde değildir. İstikrarlı bir parti sisteminin oluşumu, ancak seçim sistemlerinin boyutlarının yardımıyla (özellikle yüksek barajlar veya parti sisteminin lehine olacak seçim çevresi genişliği) gerçekleşebilmektedir. Bu da D'Hondt usulünün nispi temsil sistemlerinin genel karakterine uygun ve en avantajlı sonuçları ortaya çıkardığını göstermektedir.

d. İtalya

Nispi temsil sistemlerine ilişkin olarak bahsedilebilecek bir diğer usul ise en büyük artık usulüdür. En büyük artık usulünün en belirgin örnekleri, bu usulü D'Hondt ile harmanlayarak uygulayan Avusturya

²⁶³ Millet Meclisi'nde temsil edilen partilerin çokluğu, araştırmacıları İspanya'da parti parçalanmasının Belçika ve İtalya'daki gibi yüksek düzeyde olduğu yönünde bir sonuca götürmüş, ancak partilerin etkin sayısı tespit edildiğinde İspanya parti sisteminin en kötü ihtimalle bir ilımlı çok parti sistemi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. HOPKIN, (2006), s. 382

²⁶⁴ İspanya'da 1977'den bu yana yapılan seçimlerde partilerin aldıkları oy ve elde ettikleri sandalye sayısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HOPKIN, (2006), s. 384

²⁶⁵ <http://www.electionresources.org/es/congress.php?election=2011>, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

²⁶⁶ <http://www.electionresources.org/es/congress.php?election=2011>, Erişim Tarihi: 10. 03. 2013

örneği ve 1993 yılında gerçekleştirilen seçim reformuna²⁶⁷ dek bu usulü Millet Meclisi seçimlerinde uygulayan İtalya örneğidir²⁶⁸.

İki meclisli bir yapıda olan İtalya'da Millet Meclisi ile Senato'nun arasında güç ve prestij açısından herhangi bir fark yoktur²⁶⁹. 1947 yılından 1993 yılına dek Millet Meclisi seçimleri iki kademeli bir biçimde en büyük artık usulüne göre, Senato seçimleri ise tek turlu tek isimli çoğunluk usulüne göre yapılmıştır²⁷⁰. Ancak bu dönemde iki meclis arasında parçalı parti yapısı bakımından herhangi bir fark bulunmamaktadır²⁷¹. Bu ilginç sonucun temel sebebi ise Senato seçimlerinde bir adayın Senato'ya seçilmek için alması gereken oyun %65 olması, bu oya ulaşamadığı takdirde ise Senato seçimlerinde D'Hondt usulünün uygulanmasıdır²⁷².

Dolayısıyla İtalya'da 1947-1993 yılları arasında uygulanan en büyük artık usulü, İtalya'daki parti sisteminin temel özellikleri düşünüldüğünde seçim sisteminin etkileri açısından kullanışlı bir örnek sunmaktadır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından soğuk savaşın da etkisiyle İtalya parti sistemi kutuplaşmış bir aşırı çok parti sistemi özelliği göstermeye başlamıştır²⁷³. Parti sisteminin en baskın partisi olarak yer alan Hristiyan Demokratların karşısında aşırı solcu İtalyan Komünist Partisi ve aşırı sağcı İtalyan Sosyal Hareketi yer almıştır²⁷⁴. Bu da daha önce belirtildiği şekliyle İtalya parti sisteminin merkezci bir nitelik göstermesini engelleyerek aşırı kutuplaşmış bir parti sisteminin

²⁶⁷ SARTORI, (1997), s. 44, 70

²⁶⁸ 1993 yılında yapılan seçim reformuna dek İtalya'da uygulanan seçim sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), s. 59-60, ayrıca bu usulün sebep olduğu yolsuzluk ve sahtekarlıklar hakkında bilgi için bkz. SARTORI, (1997), s.

²⁶⁹ SETON-WATSON, Christopher; "Italy", **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 110

²⁷⁰ SETON-WATSON, (1983), s. 111

²⁷¹ SETON-WATSON, (1983), s. 111

²⁷² Nitekim İtalyan seçim tarihinde belirlenen bu oy miktarı yalnızca 1976 yılında iki seçim çevresinde geçilebilmiştir. SETON-WATSON, (1983), s. 111

²⁷³ İtalya'da parti sisteminin çok kutuplu ve aşırı niteliği de 1993 yılına kadar devam etmiştir. D'ALIMONTE, Roberto; "Italy: A Case of Fragmented Bipolarism", **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 253

²⁷⁴ D'ALIMONTE, (2006), s. 253

oluşmasına katkıda bulunmuştur²⁷⁵. Dolayısıyla belirtilen dönemde İtalya'da pek çok partinin hukuki varlığı ve ülkenin istikrarsız koalisyon hükümetleriyle yönetilmesi söz konusudur²⁷⁶.

En büyük artık usulü, İtalya'da siyasi koşulların da hızlandırdığı parti parçalanmasının İtalyan siyasi hayatında belirleyici bir rol oynamasına yol açan kurumsal faktörlerden biri olarak yerini almıştır. İtalya'da en büyük artık usulü, otuz bir seçim çevresinde uygulanmıştır²⁷⁷. Bunun yanında bu dönemde İtalya'da ulusal düzeyde 300.000 oyun altında kalan partilerin sandalye elde edememesi²⁷⁸ şeklinde öngörülen seçim barajı söz konusudur. Bu usul, İtalya'da, seçmenlerin kendilerine sunulan parti listelerindeki adayların sırasını değiştirebildiği tercihli oy sistemi²⁷⁹ ile beraber uygulanmıştır. Tercihli oy sistemi İtalya'da parti disiplininin zayıflaması ve parti içinde adaylar arasında gruplaşma ve hizipleşmenin artmasına sebep olmuştur²⁸⁰.

İtalyan parti sisteminde 1993 yılında seçim sisteminde değişiklik yapılması ve karma nitelikli bir seçim sisteminin benimsenmesinin ardından İtalyan parti sistemi, belli ölçüde istikrara kavuşmuştur²⁸¹. Ancak yine de bu sistem, parti sayısını azaltmadığı ve koalisyon hükümetlerinin varlığını sona erdiremediği noktasında eleştirilmektedir²⁸². Buna karşın İtalya'daki mevcut seçim sisteminin eskisinden daha istikrarlı bir parti sisteminin yaratılmasında katkısının büyük olduğuna şüphe yoktur²⁸³.

²⁷⁵ Sistemdeki aşırı kutupların parti sisteminin merkezci bir niteliğe sahip olmasını engellediği yönünde WARE, (1996), s. 153

²⁷⁶ Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. D'ALIMONTE, (2006), s. 253-254

²⁷⁷ İtalya'da ayrıca bir adet seçim çevresi de tek turlu tek isimli çoğunluk sistemi ile parlamentoya temsilci göndermiştir. Bu istisnai seçim çevresi, Fransızca konuşulan Valle d'Aosta bölgesidir. SETON-WATSON, (1983), s. 111

²⁷⁸ D'ALIMONTE, (2006), s. 253

²⁷⁹ Tercihli oy sistemi ve İtalya'daki uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖDEN, (2003), 39 vd.

²⁸⁰ Tercihli oy usulünün İtalya'da parti içi ilişkilere etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SETON-WATSON, (1983), s. 115 vd., ayrıca tercihli oy sisteminin İtalya'da nasıl kötüye kullanıldığı hakkında bkz. SARTORI, (1997), s. 33

²⁸¹ 1993 yılında yapılan seçim reformunun ardından İtalya'da parti sisteminin yine çok partili olmasına karşılık düalist bir yapıya sahip olmaya başladığı yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. D'ALIMONTE, (2006), s. 261 vd., ayrıca İtalyan karma seçim sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. D'ALIMONTE, (2006), s. 256 vd., ÖDEN, (2003), s. 59 vd.

²⁸² D'ALIMONTE, (2006), s. 273

²⁸³ Nitekim Sartori, 1993 İtalyan Seçim Reformu'nu devrimci olarak nitelendirmektedir. SARTORI, (1997), s. 70

İtalya'da, 2006 seçimlerinden birkaç ay önce, 2005 yılında, yeni bir seçim reformu yapılarak İtalyan seçim usulünde birtakım değişikliklere gidilmiştir²⁸⁴. Seçime başka partilerle ittifak halinde giren siyasi partiler için seçim çevresi düzeyinde % 4, tek başına giren siyasi partiler için ise % 2 seçim barajı öngörülmüştür²⁸⁵. Ayrıca İtalya'da en büyük artık oy usulü, yoğun tartışmalara konu olan çoğunluk primi ile birlikte uygulanmıştır. Buna göre seçimlere giren siyasi parti ittifaklarından veya siyasi partilerden ulusal düzeyde en yüksek oy alan parti, 630 sandalyeli parlamentoda 340 sandalyeyi elde edememişse bu partiye 340 üyeyi elde edecek şekilde çoğunluk primi verilmektedir²⁸⁶. Geri kalan sandalyeler ise diğer siyasi partiler ve koalisyonlar arasında dağıtılmaktadır. Bu da İtalya'da sıklıkla görülen hükümet istikrarsızlıklarına çözüm arayışlarının bir sonucudur.

İtalya'da 2005 yılında kabul edilen ve çoğunluk primi sistemini öngören seçim kanunu hükümleri, 2013 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bunun ardından Mayıs 2015'te Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı gerekçeleri göz önüne alınarak yeni bir çoğunluk primi sistemi benimsenmiş ve azınlıkta kalan partilerin de İtalyan Parlamentosu'nda orantılı bir şekilde temsil edilmesini sağlayan düzenlemeler yapılmıştır. Çoğunluk primi sistemi ise bu kanunla korunmuştur; fakat bir partiye çoğunluk primi verilebilmesi için geçerli oyların en az %40'ını alması lazımdır. Bu partiye, İtalyan Parlamentosu'nda 340 milletvekili çıkaracak şekilde çoğunluk primi verilir. Sandıkta hiçbir partinin yüzde 40'ı aşamaması halinde, en yüksek oyu alan iki parti arasında çoğunluk ödülünü alacak hareketin belirlenmesi için ikinci tur seçime gidilir. Ayrıca bu reformla, İtalya'daki %4'lük seçim barajı da %3'e indirilmiştir. Bu sebeple bu sistemin tek parti hükümetini garantilerken azınlık dostu niteliğini de koruduğu ifade edilmiştir²⁸⁷.

²⁸⁴ Söz konusu reformu gerektiren siyasi sebepler ve reformun zamanlaması hakkında ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bkz. Gianfranco PASQUINO, "Tricks and Treats: The 2005 Italian Electoral Law and Its Consequences", **South European Society and Politics**, Cilt:12, Sayı: 1, 2009, s. 80-81, 83

²⁸⁵ PASQUINO, (2009), s. 83

²⁸⁶ PASQUINO, (2009), s. 82-83

²⁸⁷ PASQUINO, Gianfranco; "Italy has yet another Electoral Law", **Contemporary Italian Politics**, Cilt: 7, Sayı: 3, 2015, s. 296-297

e. Türkiye

Lipset ve Rokkan, Batı Avrupa'da sosyal bölünmelerin parti sistemleri üzerinde büyük etkisi olduğunu doğru bir biçimde tespit ve ifade etmiş, ardından da söz konusu bölünmelerin parti sistemleri üzerinde asli bir etkisi olduğundan yola çıkarak parti sistemlerinin değişmezliği görüşünü savunmuşlardır²⁸⁸. Ancak Batı Avrupa parti sistemlerini açıklayıcı bir özellik gösteren parti sistemlerinin değişmezliği hipotezi (*freezing hypothesis*), daha sonra literatürde oldukça eleştirilen bir hipotez haline gelmiş ve bu hipotezin olgusal alanda pek çok istisnası olduğu görülmüştür²⁸⁹. Türkiye'nin de çok partili siyasal hayata geçtiği 1946 yılından bu yana Türkiye'de farklı dönemlerde farklı parti sistemlerinin varlığı, parti sistemlerinin değişmezliği hipotezini yanlışlar niteliktedir²⁹⁰.

Özbudun'a göre Türkiye'de parti sisteminin geçirdiği dönemsel değişimler göz önüne alındığında parti sisteminin temelde üç özelliği olduğundan bahsedilebilir²⁹¹. Bunlar parçalanma, oynaklık ve kutuplaşmadır. Söz konusu kavramlardan parçalanma kavramı, yasama organında temsil edilen siyasi partilerin sayısında gözlemlenebilecek bir artışı; oynaklık kavramı, bir siyasi partinin aldığı oylarda bir seçimden diğerine görülen ani ve önemli değişiklikleri ve kutuplaşma kavramı da siyasi partiler arasındaki ideolojik mesafenin açılmasını ifade etmektedir²⁹².

Sayarı'ya göre Türkiye'de ilk serbest seçimlerin gerçekleştiği 1950 yılından 1960 yılına kadar iki partili sistem, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından ise 1961-1973 yılları arasında ılımlı çok parti sistemi söz konusu olmuştur²⁹³. 1973-1980 yılları arasında ise ideolojik kutuplaşma, parlamentodaki hizipleşmeler ve

²⁸⁸ LIPSET, Seymour M.; ROKKAN, Stein; "Cleavage Structures Party Systems and Voter Alignments: An Introduction", **Party Systems and Voter Alignments**, (ed. Seymour M. LIPSET, Stein ROKKAN), The Free Press, New York, 1967, s. 9 vd.

²⁸⁹ Lipset ve Rokkan'ın görüşleri hakkındaki eleştiriler hakkında bkz. SAYARI, (2008), s. 399-402

²⁹⁰ Türkiye'de Demokrat Parti'nin kurulduğu 7 Ocak 1946'dan bu yana parti sisteminde görülen değişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, Ergun; **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011., s. 27-55

²⁹¹ ÖZBUDUN, Ergun; "The Institutional Decline of Parties in Turkey", **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, s. 239

²⁹² ÖZBUDUN, (2001), s. 240,

²⁹³ SAYARI, (2008), s. 401

koalisyon hükümetlerinin çok kutuplu yapısından dolayı parti sistemi aşırı çok partili sistem olma özelliğini göstermiştir. 12 Eylül askeri müdahalesinin ardından tekrar demokrasinin tesis edilerek serbest seçimlerin gerçekleştirildiği 1983 yılından 1991 yılına kadar tekrar ılımlı çok parti sistemi, 1991 yılından itibaren ise yine aşırı çok partili sistemin varlığından söz edilebilir²⁹⁴. Bahsedilen hususlar Türkiye’de parti sisteminin ne derce oynak ve istikrarsız olduğunun da kanıtıdır. Bunlara Sayarı, nihayet 2002 yılında yapılan seçimlerin ise Türkiye’de iki partili sistem yarattığından bahsetmektedir²⁹⁵. Ancak Özbudun’a göre “1961 ‘den günümüze kadar Türk parti sisteminin, bir çok parti sistemi olduğunda tereddüt yoktur²⁹⁶.”

Tüm bu açıklamalar, Türkiye’de parti sisteminin serbest seçimlerin yapılmaya başlandığı 1950 yılından günümüze kadar sürekli bir değişkenlik arz ettiğini göstermektedir. Bu sebeple Türkiye özelinde incelenmesi gereken seçim sistemlerinin söz konusu değişimlerde ne ölçüde yer tuttuğu olmalıdır.

1950 yılından günümüze dek Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri şu şekildedir²⁹⁷:

- 1950, 1954 ve 1957 Seçimlerinde listeli çoğunluk sistemi,
- 1961 Seçimlerinde çifte barajlı D’Hondt,
- 1965 Seçimlerinde ulusal artık (milli bakiye) sistemi,
- 1969, 1973 ve 1977 Seçimlerinde Barajsız D’Hondt,
- 1983 Seçimlerinde çifte barajlı D’Hondt,
- 1987 ve 1991 Seçimlerinde çift ve kontenjan barajlı D’Hondt,
- 1995, 1999, 2002, 2007, 2011 ve 2015 Seçimlerinde % 10 ülke barajlı D’Hondt sistemi.

Görüldüğü üzere Türkiye’de parti sistemi ile seçim sistemleri arasındaki ilişki 1950 ile 1960 yılları arasında Duverger kanunlarını doğrular

²⁹⁴ Türkiye’de farklı dönemlerde Sayarı’nın tasnif ettiği biçimde farklı parti sistemleri olduğu yönünde görüş ve söz konusu parti sistemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011), s. 59 vd.

²⁹⁵ SAYARI, (2008), s. 401

²⁹⁶ ÖZBUDUN, (2011), s. 82

²⁹⁷ ÖZBUDUN, (2011), s. 93

görünmektedir. 27 Mayıs 1960 yılındaki askeri müdahalenin ardından diğer tüm seçimler de nispi temsil sisteminin çeşitli usullerine göre gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla ilk bakışta nispi temsil sistemleri ile Türkiye’de 1965 seçimlerinden itibaren gözlemlenebilen çok partili sistemler arasında bir ilişki kurulması da mümkün gözükmemektedir. Ancak esasında Türkiye’de parti sisteminin dönemsel değişimleri çok çeşitli kurumsal ve sosyolojik sebeplerin sonucu olarak görülmelidir.

Özbudun, özellikle 1950-1960 yılları arasında gerçekleşen üç seçimde ortaya çıkan orantısız seçim sonuçlarının “*DP iktidarını muhalefet karşısında daha hoşgörüsüz ve otoriter tutumlara iten, dolayısıyla rejimi 27 Mayıs darbesine götüren siyasal kutuplaşma iklimine katkıda bulunan faktörler arasında sayılabileceği*” ni ifade etmektedir²⁹⁸. Yine Özbudun’a göre 1960-1961 Kurucu Meclisi’nin genel seçimler için nispi temsilin çevre barajlı D’Hondt usulünü kabul etmesi söz konusu orantısızlığın bir sonucudur²⁹⁹. Dolayısıyla esasen Türkiye’de 1961 yılından itibaren nispi temsil sisteminin benimsenmesinin temel sebebinin Türkiye’deki güçlü sosyal bölünmelerin çoğunluk sisteminin adaletsiz sonuçlarına olumsuz bir tepki vermesi olduğu söylenebilir. Nispi temsil sistemi de söz konusu sakıncayı gidermek amacıyla benimsenmiştir. Bu durumda parti sistemi üzerinde etkili olan etken esas olarak seçim sistemi değil, güçlü sosyal bölünmelerin varlığıdır³⁰⁰. Ancak Türkiye’de 1961 yılından günümüze kadar parti sisteminin değişiminde güçlü sosyolojik etkenlerin yanında kurumsal etkenlerin de varlığından bahsedilebilir. Nitekim Sayarı’ya göre, Türkiye’de parti sisteminde görülen dönemsel farklılığın sebebi güçlü kurumsal etkenler olan askeri müdahaleler ve Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma davalarında verdiği kararlardır³⁰¹. Gerçekten özellikle 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen iki askeri müdahale, yukarıda da görüldüğü gibi parti sistemi üzerinde derin etkiler yaratmıştır³⁰². Bunların yanında Türk Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma davalarındaki tutumu da Türkiye’de parti sisteminin mahiyetini ciddi ölçüde belirlemiştir³⁰³.

²⁹⁸ ÖZBUDUN, (2011), s. 93

²⁹⁹ ÖZBUDUN, (2011), s. 93

³⁰⁰ Bu yönde bkz. ÖZBUDUN, (2011-b), s. 70

³⁰¹ SAYARI, (2008), s. 411, 416

³⁰² Türkiye’de askeri müdahalelerin parti sistemi ve dolayısıyla siyasal sistem üzerindeki etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için SAYARI, (2008), s. 405-411

³⁰³ Türk Anayasa Mahkemesi, 1962’den 1980 yılına kadar sadece 6 siyasi parti hakkında kapatma

Tunç'a göre "Seçim sistemlerinin siyasi hayat üzerindeki etkilerinin incelenmesinden çıkan kesin bir sonuç varsa, o da seçim sistemlerinin bu konudaki rolünün özellikle Türk siyasi hayatı bakımından abartılmış olduğudur³⁰⁴." Gerçekten özellikle 1950'lerden bu yana seçim sistemleri ile parti sistemi arasında güçlü bir nedensel ilişki kurabilmek pek de mümkün gözükmemektedir. Nitekim Türkiye'deki parti sistemi, belirtilen sosyolojik ve kurumsal etkenler neticesinde oluşan bir parti sistemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde Türkiye'de parti sisteminin en temel özelliği ise istikrarsız bir nitelik göstermesidir³⁰⁵.

Türkiye'de parti sisteminin 2000'li yılların başına kadar oynak ve istikrarsız bir nitelik gösterdiği bir gerçektir. Ancak 2002 yılında yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin galip gelerek tek başına iktidar olması, ardından da 2007 ve 2011 seçimleriyle gücünü arttırması Türkiye'de parti sistemi üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Özbudun'a göre "2002 seçimlerinde AKP'nin yüzde %34.3 oyla milletvekilliklerinin yaklaşık üçte ikisini kazanarak tek başına iktidara gelmesi ve 2007 ve 2011 seçimlerinde oy oranını arttırarak bu konumunu güçlendirmesi, bugünkü parti sistemimizin bir "hâkim parti" modeline uygun olup olmadığının tartışılmasını gerektirmektedir³⁰⁶."

Gerçekten Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 seçimlerinden bu yana parti sisteminde yarattığı değişim dikkate değerdir. Bu seçimlerden itibaren Türkiye'de Sartori'nin kriterleri çerçevesinde hesaba katılması gereken siyasi partilerin sayısında gözle görülür bir düşüş olmuştur. Öncelikli olarak 2007 seçimlerinde parlamentoya Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin adayları ile Demokratik Toplum Partisi'nin desteklediği bağımsız adaylar girebilmiştir. Söz konusu siyasi partiler 2011 seçimlerinde toplam olarak çok daha fazla seçmenin oyunu almıştır. Barış ve Demokrasi Partisi'nin desteklediği bağımsız adayların parlamentoda Barış ve Demokrasi Partisi grubu kurmasıyla parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin aldıkları toplam oy oranı % 95'e kadar varmıştır.

kararı vermişken, 1980 ile 2003 yılları arasında bu sayı 18'e yükselmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma kararlarının Türkiye'de parti sistemini nasıl etkilediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SAYARI, (2008), s. 411-413

³⁰⁴ TUNÇ, (1999), s. 176

³⁰⁵ Türkiye'de parti sisteminin istikrarsızlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011), s. 65-71, özellikle s. 70

³⁰⁶ ÖZBUDUN, (2011), s. 83-84

Türkiye’de 2015 yılında iki defa milletvekili genel seçimi yapılmıştır. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi, kullanılan geçerli oyların % 40.87’sini alarak 2011 seçimlerine oranla oy miktarında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Bu seçimde yükselişe geçen siyasi partiler % 16.29 oy oranıyla Milliyetçi Hareket Partisi ve % 13.12 oy oranıyla Halkların Demokratik Partisi olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi ise bu seçimlerde % 24.95 oranında oy almıştır. Bu seçimlerin ardından hiçbir siyasi parti, mecliste tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediğinden 1982 Anayasası’nın 116. Maddesinde yer alan “*Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi*” müessesesi işletilerek tekrar seçim yapılmıştır. 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan bu seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi, oy oranını, % 49.48’e çıkarmıştır. Bu seçimde Cumhuriyet Halk Partisi’nin oy oranı da % 25.31’e yükselmiştir. Ancak bu seçimde Milliyetçi Hareket Partisi’nin oy oranı % 11.90’a, Halkların Demokratik Partisi’nin oy oranı ise 10.75’ düşmüştür.

Yukarıda belirtilen gelişmelerden de anlaşılacağı gibi Türkiye’de, 2002 yılından bu yana parti sisteminde ciddi değişikliklerin olduğu söylenebilir³⁰⁷. Bu değişimin en önemli kurumsal etkenlerinden biri ise hiç şüphesiz %10 barajlı D’Hondt seçim usulünün uygulanması olmuştur. 20. Yüzyılda Türk parti sistemi üzerinde çok ciddi etkileri olmayan seçim sistemi olgusu, 21. Yüzyılda Türkiye’de yeni ve istikrarlı bir parti sisteminin yaratılmasını sağlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2007, 2011 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerden oylarını arttırarak çıkması, diğer muhalefet partilerinin oylarının da artmasını sağlamıştır. Çünkü %10 ülke barajı sebebiyle seçmenler, sistem açısından önem taşıyan nispeten büyük muhalefet partilerine oy vermeye yönelmiştir. Bu durum Türkiye’de her daim parlamentoya girmeyi başarabilen ve Sartori’nin kriterleriyle ulusal parti sisteminde etkinlik gösterebilen siyasi partilerin varlığına zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de 2002 yılından bu yana parti sisteminde yaşanan değişim, saf olmayan nispi temsil seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki ilişkiyi net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca bu durum, seçim sisteminin anayasal mühendislik için ne denli uygun bir araç olduğunu

³⁰⁷ 2002’den bu yana parti sistemindeki değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZBUDUN, (2011), s. 51-55

da göstermektedir. Nitekim toplumdaki sosyal bölünmeleri olduğu gibi yansıtma işlevi görerek çok partili sisteme izin veren nispi temsil sisteminin çeşitli usulleri, seçim sistemlerinin boyutları kullanılarak farklı orantılılık derecelerine sahip kılınabilmektedir. Türkiye’de ülke barajının bu denli yüksek oluşu, her ne kadar 1982 Anayasası’nın 67/6. maddesinde yer alan temsilde adalet ilkesini zorlayacak nitelikte olsa da, söz konusu seçim barajı, Türkiye’de istikrarlı bir parti sisteminin varlığına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla özellikle son yıllarda Türkiye seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişki açısından benzersiz bir örnek konumuna gelmiştir.

Özbudun’a göre “Türkiye’de seçim sistemi tartışmaları, tıpkı anayasa tartışmaları gibi, çok partili hayata geçilmesinden bugüne kadar, hemen daima siyaset gündeminin en üst sıralarında yer almıştır³⁰⁸.” Günümüzde uygulanmakta olan %10 barajlı seçim sistemi de temsilde adalet ilkesi açısından sakıncaları olan bir seçim usulü olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir³⁰⁹. Gerçekten de Türkiye’de demokratik ilkelere ve çoğulcu toplum yapısına uygun bir seçim sisteminin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır³¹⁰. Ancak seçim sisteminde yapılacak herhangi bir değişiklik söz konusu olduğunda Türkiye’de 1995 yılından bu yana uygulanmakta olan %10 ülke barajlı D’Hondt seçim usulünün parti sistemi üzerindeki etkisi dikkate alınarak seçim sistemlerinin boyutlarının parti sisteminin istikrarını sağlayacak bir biçimde belirlenmesi zorunlu hale gelmektedir. Bu konuda özellikle partilerin ön seçimle aday belirlemelerinin zorunlu kılınması, tercihli oy ve karma liste gibi usullerin seçim sisteminde ayrıntılı biçimde yer almasında yarar vardır.

3. Kişiselleştirilmiş Nispi Temsil Usulü-Almanya

Seçim formülleri temel olarak ikiye ayrılabilir; bunlar da daha önce belirtildiği şekliyle çoğunluk ve nispi temsil sistemleridir. Bunlardan her ikisinin sakıncalı yönlerini ortadan kaldırmak ve olumlu yönlerinden faydalanmak amacıyla çeşitli ülkelerde söz konusu iki sistemin

³⁰⁸ Buna karşın Türkiye’de seçim sisteminde yapılan iki temel değişiklik 1960 ve 1980 yıllarında yapılan iki askeri darbe sonucu gerçekleşmiştir. Türkiye’de seçim sistemi değişikliğine ilişkin tartışmalar hakkında bkz. ÖZBUDUN, (2011), s. 107-112

³⁰⁹ “Türkiye’de özellikle 1950-1960 arasında uygulanan çoğunluk seçim sisteminin, bugünkü barajlı seçim sisteminden adaletsiz olduğunu ileri sürmek artık çok güçtür”, TUNÇ, (1999), s. 177

³¹⁰ TUNÇ, (1999), s. 179

unsurlarını bir araya getiren karma sistemler oluşturulmuştur³¹¹. Ancak bu sistemlerin nasıl tanımlanacağı konusunda doktrinde birlik bulunmamaktadır³¹². Nitekim Öden bu hususta “*Karma sistemler, bir seçimde birbirinden farklı seçim formüllerinin, örneğin, çoğunluk ve nispi temsil formüllerinin bir araya getirilmesi şeklinde geniş anlaşılabilirdiği gibi, seçmenlerin biri dar seçim çevrelerinde adaylara, diğeri ise geniş seçim çevrelerinde parti listelerine olmak üzere iki oy kullandıkları ve oyların iki kademedede (two-tier) değerlendirildiği sistemler şeklinde daha dar da tanımlanabilmektedir.*” ifadesini kullanmaktadır³¹³.

Karma seçim usulleri konusundaki bu belirsizlik, bunların tıpkı nispi temsil sistemleri gibi sonsuz çeşitte öngörülebileceğine işaret etmektedir³¹⁴. Karma sistemlere ilişkin olarak söylenebilecek olan ise, bu sistemlerin orantılılığı da belli ölçüde gözetmesinin bunları nispi temsil sistemlerinin çeşitlerine yakınlaştırmakta olduğudur. Nitekim karma seçim sistemi söz konusu olduğunda en popüler örneklerden biri olarak gösterilen Alman seçim sistemi, Sartori tarafından doğru bir ifadeyle “*seçmenin seçim tercihini... kişiselleştirmeyi başaran*” bir sistem olarak görülmektedir³¹⁵.

Dolayısıyla kişiselleştirilmiş nispi temsil sisteminin parti sistemine etkisinin incelenmesi amacıyla Almanya örneği uygun bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim Almanya’da uygulanan seçim usulü, orantılılığı esas alan³¹⁶ ilginç bir seçim usulü olması bakımından nispi temsil sistemleri başlığı altında incelenebilir.

Almanya’da uygulanan seçim usulü, özellikle Weimar Cumhuriyeti döneminde seçim sisteminden kaynaklanan parti parçalanmasının (koalisyon sürtüşmelerinin, istikrarsızlığın ve radikalleşmenin) siyasal sistemde yarattığı tahribat ve bunun acı sonuçlarından kaçınmak amacıyla tedrici olarak oluşturulmuş bir usuldür³¹⁷.

³¹¹ ÖDEN, (2003), s. 54, GÜNAL, (2005), s. 35

³¹² GÜNAL, (2005), s. 36

³¹³ ÖDEN, (2003), s. 54-55

³¹⁴ *Denilebilir ki bu konuda hayal gücü zorlanarak sınırsız sayıda karma sistemin de ortaya konulabilmesi olanaklıdır.* GÜNAL, (2005), s. 35

³¹⁵ SARTORI, (1997), s. 34, ayrıca Öden de Almanya örneğini “*Kişiselleştirilmiş Nispi Temsil Sistemi*” başlığı altında incelemektedir. ÖDEN, (2003), s. 55

³¹⁶ Almanya’daki seçim usulünün orantılı sonuçlar verdiği yönünde bkz. SARTORI, (1997), s. 102, GÜNAL, (2005), s. 38

³¹⁷ Alman seçim usulünün geçmişteki siyasal sistemlerde yaşanan sorunlara nihai bir çözüm

Almanya’da parlamento (*Bundestag*) üyelerinin yarısı dar bölgeden tek isimli tek turlu çoğunluk usulü ile, kalan kısmı ise bölgesel seçim çevrelerini de içine alan daha büyük seçim çevrelerinden, yani eyaletlerden (Land) nispi temsil sistemi ile seçilmektedir³¹⁸. Dolayısıyla seçmenler biri çoğunluk usulü, diğeri nispi temsil usulü ile değerlendirilmek üzere iki ayrı oy kullanmaktadırlar³¹⁹. Ayrıca bir partinin parlamentoda sandalye sahibi olabilmesi için ulusal düzeyde oyların % 5’ini elde etmesi veya küçük seçim çevrelerinden en az üç milletvekili çıkarmış olması gerekmektedir³²⁰.

Almanya’da her bir eyalet bir seçim çevresidir. Ancak ilk sayım ülke çapında yapılır. Oylamanın gerçekleşmesinin ardından birinci aşamada tek turlu tek isimli çoğunluk usulüyle seçilen adaylar değerlendirmeye alınır³²¹. Bunun ardından nispi temsil sistemine göre her bir partinin aldığı oy doğrultusunda ülke çapında kaç milletvekili çıkaracağı tespit edilir. İkinci aşamada ise ülke çapında belirlenen milletvekili sayısı, partilere her bir eyalette aldıkları oy oranında tahsis edilir³²². Seçilen adayların sayısından tek turlu tek isimli çoğunluk usulü ile seçilen adayların çıkarılması neticesinde *partilerin listeli seçimden elde edeceği temsilcilik sayısına ulaşılır*³²³. Ancak burada dikkat edilecek husus şudur: Eğer bir parti bir eyalette çoğunluk usulüne göre, nispi temsil usulüyle aldığından daha fazla milletvekili çıkarmışsa, o partinin ilgili eyaletten çoğunluk usulüyle çıkardığı milletvekilliklerini korumasına izin verilir. Buna Alman doktrininde fazlalık milletvekilliği (*überhangmandate*) denir³²⁴. Alman Anayasa Mahkemesi, 2012 yılında verdiği bir kararında, sistemin bu şekilde kurgulanmasının seçim sonuçlarının orantısız olmasına sebebiyet verdiğini ve bu sebeple federal seçim kanununun ilgili maddelerinin Anayasaya aykırı olduğuna hükmetmiştir. Bu sebeple Almanya’da 2013 yılında yapılan bir kanun değişikliği ile

getirilmesi amacıyla tedrici olarak oluşturduğu yönünde bkz. SAALFELD, Thomas; “Germany: Stability and Strategy in a Mixed Member Proportional System”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 210

³¹⁸ ÖDEN, (2003), s. 55, GÜNAL, (2005), s. 38

³¹⁹ ÖDEN, (2003), s. 56, GÜNAL, (2005), s. 39

³²⁰ GÜNAL, (2005), s. 39, SAALFELD, (2006), s. 212

³²¹ ÖDEN, (2003), s. 56, SAALFELD, (2006), s. 214

³²² SAALFELD, (2006), s. 214

³²³ ÖDEN, (2003), s. 56

³²⁴ BAYRAKTARLI, İhsan Yılmaz; **Alman Siyasal Sistemi ve Devlet Erklarının İç İçeliği**, Savaş Yayınları, Ankara, 2016, s. 126-127..

parlamentoda fazlalık milletvekilliği sandalye elde edemeyen partilere, avantajlı partilerle orantılı olacak bir biçimde sandalyelerini denkleştirme fırsatı veren bir seçim sistemi benimsenmiştir³²⁵.

Alman seçim sistemi oldukça karmaşıktır; ancak son derecede de orantılıdır. Öden'in ifadesiyle, *"bu sistem, toplumdaki belli başlı siyasal düşünce ve kanaatlerin güçleri ölçüsünde parlamentoda temsilini, partilerin etkisini aynı zamanda seçmenin ve adayın serbestliğini bağdaştırması bakımından beğenilmektedir"*³²⁶.

Bunun yanında Alman seçim sistemi, özellikle Sperrklausel adı verilen seçim barajının da etkisiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da aşırı sağcı partilerin temsilini önleyen ve parti sisteminin, dolayısıyla siyasi sistemin istikrarını sağlayan bir usul olarak görülmektedir³²⁷. Özellikle 1956 yılından sonra Almanya'da Hristiyan Demokratlar, Sosyal Demokratlar ve Hür Demokratlar, Alman parti sisteminin etkin partileri olarak sistemde yer almışlardır³²⁸. Elbette bu da Almanya'da nispi temsil özelliği gösteren seçim usulünün de içinde bulunduğu birtakım kurumsal etkenlerin sonucudur.

Sartori, Alman parti sisteminde istikrarı sağlayan kurumsal unsurun seçim sistemi değil, Alman Anayasa Mahkemesi'nin aşırı uçlardaki partileri kapatması olarak görmektedir³²⁹. Ancak doğru bir ifadeyle *"Her ne kadar Alman parti sistemindeki değişimi yalnızca seçim sisteminde gerçekleşen değişimin sonucu olarak görmek yalnızca da, 1949 ile 1956 yılları arasında seçim sisteminde yapılan çeşitli değişikliklerle Bundestag'da temsil edilen partilerin etkin sayısındaki azalma arasında bir ilişki kurulabilir"*³³⁰.

Görüldüğü üzere Almanya'da nispi temsil sisteminin en büyük artık usulü, farklı bir biçimde ve büyük ölçüde "kişiselleştirilerek" uygulanmaktadır. Bu da her ne kadar Almanya'da koalisyon hükümetlerinin

³²⁵ BAYRAKTARLI, (2016), s. 135.

³²⁶ ÖDEN, (2003), s. 58

³²⁷ Bu yönde bkz. SAALFELD, (2006), s. 218

³²⁸ Bunların dışında Yeşiller ve Sol Parti'nin de hatırı sayılır ölçüde oy aldığını belirtmek gerekir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. SAALFELD, (2006), s. 218, 221

³²⁹ Alman Anayasa Mahkemesi, 1953 yılında neo-Nazi Sosyalist Reich Partisi'ni, 1956 yılında ise Komünist Parti'yi kapatmıştır. SARTORI, (1997), s. 143, ayrıca Bu yönde bkz. SAALFELD, (2006), s. 218

³³⁰ SAALFELD, (2006), s. 217

varlığına son vermese de kurucu güvensizlik oyu ve Alman Anayasa Mahkemesi'nin kararları gibi birtakım kurumsal değişkenin de etkisiyle merkezci ve istikrarlı bir parti sisteminin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

Sartori'ye göre seçim sistemlerinin iki tür etkisi vardır³³¹: Bunlardan birincisi seçmenler üzerinde, ikincisi ise partilerin sayısı üzerinde gerçekleşir.

Seçim sistemlerinin seçmenler üzerindeki etkisi genellikle alıkoyucu, yönlendirici, sınırlandırıcı ve zorlayıcı biçimde gerçekleşir. Buna ek olarak seçim sisteminin parti sayıları üzerindeki etkisi ise belli koşullara bağlı ve mutlak surette azaltıcıdır.

Çoğunluk sistemlerinin iki partili hayatı teşvik edeceği önermesi, Duverger'nin de belirttiği gibi sosyolojik bir kanuna en çok yaklaşan hipotez olarak karşımıza çıkar. Ancak bu noktada siyasal sistemin diğer dinamiklerinin işin içine girmesi söz konusu olmaktadır. Nitekim en doğru ifadeyle “*aynı iki parti, bütün seçim çevrelerinde öndeki yarışmacılar olmadığı sürece, ne basit çoğunluk sistemi ne de herhangi bir çoğunluk sistemi, ulusal partilerin sayısını ikiye indirebilir*”³³².

Sartori'ye göre seçim sisteminin parti sistemine etki etmesinin ön koşulu, *yapısallaşmış bir parti sisteminin*³³³ mevcudiyetinde yatmaktadır. Parti sisteminin yapısallaşmış olması ise yazara göre “*seçmenin kendisiyle soyut parti imajları arasında bağlantı kurmasına*” işaret eder³³⁴. Bu da siyasi partilerin daha önce belirtildiği şekliyle sivil toplum ile devlet arasında köprü oluşturması ile mümkündür. Bir başka deyişle seçmen artık yerel bağlarla bağlı olduğu lidere değil, kendisini en iyi temsil edeceğini düşündüğü partiye oy verdiği bir siyasal sistemde hareket ediyorsa parti sisteminin yapısallaşmışlığından bahsedilebilecektir.

Bu nokta, siyasal sistemin içerisinde yer alan unsurlar olarak seçim sistemi ile parti sistemlerinin girdiği etkileşimin kanunlaştırılması noktasında önem arzeder. Nitekim seçmenlerin temsil işlevini

³³¹ SARTORI, (1997), s. 49-50

³³² SARTORI, (1997), s. 54

³³³ SARTORI, (1997), s. 55

³³⁴ SARTORI, (1997), s. 55

görecek partilere oy vermesi, demokratik bir siyasal sistemin kurulması ile alakalı olup, bu da daha önce belirtildiği şekliyle toplumdaki sosyal bölünmelerin niteliğine bağlı olmaktadır. Parti sistemlerinin, yalnızca seçim sistemi tarafından belirlenen bir unsur olarak görülmeyecek olması, diğer tüm değişkenlerin de hesaba katılmasını zorunlu kılmaktadır.

Tüm bu açıklanan hususlar, seçim sisteminin parti sistemleri üzerindeki etkisinin uygun nedenselliği içeren kanunlar şeklinde ifade edilmesinin önünde birtakım güçlükler bulunduğunu göstermektedir³³⁵.

Bunların en önemlilerinden biri aynı seçim sistemlerinin farklı ülkelerde uygulanması neticesinde çok farklı sonuçların ortaya çıkabileceğidir. Örneğin tek turlu tek isimli çoğunluk usulünün uygulandığı ülkeler olan Kanada ve Hindistan çok partili sistemlerken, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri iki partili sistem olma özelliği göstermektedir. Hatta belirtildiği üzere İngiltere'nin parti sisteminin iki partiden üç partiye gittiği yönünde son yıllarda ciddi şüpheler vardır.

D'Hondt usulü de nispi temsil sistemlerinin içerisinde büyük partileri en çok yararlandıran sistem olarak yer almaktadır. Bu usulü uygulayan ülkeler, genelde parti parçalanmasını, siyasal sistemi zorlamadan en aza indirmek isterler. Nitekim bu durum, daha önce de belirtildiği şekilde Kıta Avrupası'nda nispi temsilin yaygın bir biçimde uygulanmasını sağlamıştır. Ancak bu sistemi uygulayan Kıta Avrupası ülkelerinden olan Hollanda ve Finlandiya'da da parti sistemi Avusturya ve Belçika'da olduğu gibi çok partili olarak kalmıştır. Ancak bu ülkeler, Belçika'da olduğu gibi istikrarsız bir siyasal sistemle karşı karşıya kalmamış, özellikle Finlandiya, dünyanın en dayanıklı siyasal sistemlerinden biri olarak gösterilmiştir.

Bir diğer önemli faktör ise ülkenin tarihi ve sosyolojik koşullarıdır. Lipset ve Rokkan'ın öncülüğünü yaptıkları sosyolojik yaklaşım, parti sistemlerinin oluşumunu etkileyen faktörlerin kurumsal boyutlarıyla olduğu kadar sosyolojik boyutlarıyla da ilgilenilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu da bir ülkedeki parti sistemi değiştirilmek

³³⁵ GALLAGHER, (2006-a), s. 551

istendiği takdirde o ülkedeki tarihi ve sosyolojik koşulların da dikkate alınmasını gerektirir.

Tüm bunları dikkate alarak belli başlı varsayımlara ulaşma cesaretini gösteren Sartori, *seçim sisteminin etkisinin kanuna benzer bir şekilde genelleştirilebileceğini* öne sürmüştür. Yazar, yapısal konsolidasyonu zorunlu şart olarak, kutuplaşmayı da ara değişken ve bir ölçüde bağımlı değişken olarak kabul etmek suretiyle birtakım varsayımlara ulaşmıştır. Buna göre³³⁶,

Varsayım 1: *Tek isimli basit çoğunluk formülünün iki partili bir biçim doğurduğu durumlarda, biçim, ancak ve ancak siyasal sistemdeki kutuplaşma düşük düzeyde olduğu takdirde bir iki parti mekanizması doğurur. Yüksek düzeyde kutuplaşma halinde iki parti mekanizması çöker...*

Varsayım 2: *Zorlanamaz azınlıkların (eğer varsa) kota altında dağılıkları varsayılırsa, saf olmayan nispi temsil formülleri, muhtemelen iki parti biçiminin ötesinde bir-iki ek partiye, yani üç-dört partiye izin verebilir. Bu biçim ise ancak ve ancak siyasal sistem yüksek düzeyde kutuplaşma göstermiyorsa, ılımlı çok parti mekanizması doğurur...*

Varsayım 3: *Nispeten saf veya saf nispi temsil sistemleri, kolayca beş ila yedi parti biçimine imkân verir. Bu durumda bile düşük-orta düzeyde kutuplaşma şartları altında ılımlı çok parti sisteminin koalisyon mekanizması engellenmez. Yüksek düzeyde kutuplaşma şartları altında ise biçim, kutuplaşmış çok parti sisteminin mekanik niteliklerini sergiler;...*

Bundan sonra da Sartori, *parti sisteminin yapılaşması ve seçmenlerin birinci tercihlerinin basit çoğunluğun altında kalması* şeklinde belirlediği iki şartı da göz önüne alarak kendi kanunlarını ortaya koymuştur. Buna göre ise;

1- *Bir basit çoğunluk sistemi tek başına ulus çapında iki parti sistemi doğurmaz, ancak iki-partili yapının devamını sağlar. Sistemsel yapılaşma ve seçim çevreleri arası dağılımın varlığı halinde, basit çoğunluk sistemleri iki-parti sistemine neden olur.*

2- *Sistemsel yapılaşmanın varlığı ve seçim çevreleri arası dağılımın yokluğu halinde, basit çoğunluk sistemleri, basit çoğunluğun altındaki partilerin elenmesine sebep olur. Ancak, çoğunluk üstü toplanmaların vücut*

³³⁶ SARTORI, (1997), s. 61-62

verdiği partileri eleyemez ve böylece bu toplanmalar ikiden fazla kaç partiye imkân veriyorsa o kadar parti oluşur.

3- *Sistemsal yapılaşmanın varlığı halinde, nispi temsil sistemi orantısızlığın neden olduğu azaltıcı bir tesir gösterir. Dolayısıyla, nispi temsil sistemi saflıktan ne kadar uzaksa, küçük partilerin temsil edilme maliyeti o kadar yüksek, azaltıcı etki o kadar güçlüdür. Ters olarak da saflıktan uzaklaşma ne kadar azsa, azaltıcı etki de o kadar zayıftır.*

4- *Sistemsal yapının yokluğu halinde ve safa yakın nispi temsilin varlığı halinde, yani, tüm partiler için temsil edilme maliyetinin eşit veya eşite yakın olduğu varsayımında, partilerin sayısı kurulabildiği ölçüde çok olabilmektedir.*

Duverger'nin söz konusu kanunları ortaya koyan analizine dâhil etmediği kurumsal ve sosyolojik etkenleri, Sartori en genel biçimiyle tarif etmeyi başarabilmiştir. Bu da seçim sistemleri ile parti sistemi arasındaki ilişkinin mahiyetine yönelik söylenecek pek çok söz olmasına karşılık, Sartori'nin ortaya koyduğu kanunların bugüne dek ortaya konanlar içerisinde en kapsayıcı olanlar olduklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ALESKEROV, Fuad; ERSEL, Hasan; SABUNCU, Yavuz; **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- ARASLI, Oya; **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1989.
- ARMAOĞLU, Fahir; **Seçim Sistemleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:34-16, Ankara, 1953.
- ATAR, Yavuz; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990.
- ATAY, Ender Ethem; “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 1999, s. 26-45.
- BAYRAKTARLI, İhsan Yılmaz; **Alman Siyasal Sistemi ve Devlet Erklerinin İç İçeliği**, Savaş Yayınları, Ankara, 2016.
- BOGDANOR, Vernon; BUTLER, David; “Introduction” **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER) Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 1-19.
- BOWLER, Shaun; DONOVAN, Todd; van HEREDE, Jennifer; “The United States of America: Perpetual Campaigning in the Absence of Competition”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006.
- BOWLER, Shaun, FARREL, David; “Voter Behaviour Under STV-PR: Solving the Puzzle of Irish Party System”, **Political Behaviour**, Sayı: 13, Cilt: 4, 1991, s. 303-320.
- BUTLER, David; “Variants of Westminster Model”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 46-61.
- CANIKLIOĞLU, Meltem; “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Ankara, Cilt:16, 1999, s. 17-44.

- COTTERET, Jean Marie; EMERİ, Claude; **Seçim Sistemleri**, (Çev.: Tanju Gökçöl), İstanbul, 1975.
- CURTICE, John; “So What Went with the Electoral System? The 2010 Election Result and the Debate About Electoral Reform”, **Parliamentary Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 4, 2010, s. 623-638.
- D’ALIMONTE, Roberto; “Italy: A Case of Fragmented Bipolarism”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 253-276.
- DAVER, Bülent; “Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı 5**, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 25-26 Nisan 1988, s. 8-27.
- DE WINTER, Lieven; “Belgium: Empowering Voters or Party Elites”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 417-432.
- DUVERGER, Maurice; “Duverger’s Law: Forty Years Later”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 69-84.
- DUVERGER, Maurice; **Siyasi Partiler**, Çev: Ergun ÖZBUDUN, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- ELGIE, Robert; “France: Stacking the Deck”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 119-136.
- FARREL, David M.; McALLISTER, Ian; “Australia: The Alternative Vote in A Compliant Political Culture”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, 79-97.
- GALLAGHER, Michael, “Conclusion”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 535-578, (2006-a).
- GALLAGHER, Michael; “Ireland: Discreet Charm of PR-STV”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 511-532, (2006-b).

- GARLAND, Jess; TERRY, Chris; **The 2015 General Elections: A Voting System in Crisis**, The Electoral Reform Society tarafından Hazırlanan Rapor, <https://www.electoral-reform.org.uk/file/1767/download?token=cY-4ruQ3t>, Erişim Tarihi: 02.03.2016.
- GOUWS, Amanda, MITCHELL, Paul; “South Africa: One Party Dominance Despite Perfect Proportionality”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006.
- GÖZLER, Kemal; **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010.
- GÜNAL, Erdoğan; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.
- HOPKIN, Jonathan; “Spain: Proportional Representation with Majoritarian Outcomes”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 375-394.
- HEATH, Anthony; GLOUHAROVA, Siana; HEATH, Oliver; “India: Two Party Contests within a Multiparty System”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 137-156.
- KAPANİ, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer; **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- LAKEMAN, Enid; LAMBERT, James D.; **Voting in Democracies: A Study of Majority and Proportional Electoral Systems**, Faber and Faber, Tarih-siz.
- LIJPHART, Arendt, **Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, (Çev. Ergun ÖZBUDUN, Ersin ONULDURAN), Yetkin Yayınları, Ankara.
- LIJPHART, Arendt; **Electoral Systems And Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990**, New York, Oxford University Press, 1995.

- LIPSET, Seymour M.; ROKKAN, Stein; “Cleavage Structures Party Systems and Voter Alignments: An Introduction”, **Party Systems and Voter Alignments**, (ed. Seymour M. LIPSET, Stein ROKKAN), The Free Press, New York, 1967, s. 1-64.
- MACKENZIE, W. J. M.; **Free Elections**, George Allen and Unwin, Londra, 1967.
- MASSICOTTE, Louis; “Canada: Sticking to First-Past-The-Post for the Time Being”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 99-118.
- MITCHELL, Paul; “The United Kingdom: Plurality Rule Under Siege”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 157-184.
- MULLER, Wolfgang C.; “Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 397-416.
- ÖDEN, Merih; **Seçmenlerin “Kişi Tercihi” Açısından Seçim Sistemleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- ÖZBUDUN, Ergun; “The Institutional Decline of Parties in Turkey”, **Political Parties and Democracy**, (ed. Larry DIAMOND ve Richard GUNTHER), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001
- ÖZBUDUN, Ergun; “M. Duverger’in “Siyasal Partiler”i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler”, **AÜHF Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, s. 23-51.
- ÖZBUDUN, Ergun; **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- PASQUINO, Gianfranco, “Triks and Treats: The 2005 Italian Electoral Law and Its Consequences”, **South European Society and Politics**, Cilt:12, Sayı: 1, 2009.
- PASQUINO, Gianfranco, “Italy has yet another Electoral Law”, **Contemporary Italian Politics**, Cilt: 7, Sayı: 3, 2015.
- REED, Steven R.; Japan: Haltingly Towards a Two-Party System, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 277-293.

- RIKER, William H.; “Duverger’s Law Revisited”, **Electoral Laws and Their Political Consequences**, Agathon Press, New York, 1986, s. 19-42.
- ROSE, Richard; “Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 20-45.
- SAALFELD, Thomas; “Germany: Stability and Strategy in a Mixed Member Proportional System”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 209-229.
- SARTORİ, Giovanni; **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev: Ergun ÖZBUDUN), Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.
- SAYARI, Sabri, “Non Electoral Sources of Party Systems Change in Turkey”, **Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan**, Cilt: 1, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 399-417.
- SETON-WATSON, Christopher; “Italy”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (ed. Vernon BOGDANOR; David; BUTLER), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 110-121.
- SHUGART, Matthew S.; “Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field and New Challenges Ahead”, **The Politics of Electoral Systems**, (Ed: Michael GALLAGHER, Paul MITCHELL), Oxford University Press, New York, 2006, s. 25-55.
- STOCKWIN, J. A. A, “Japan”, **Democracy and Elections, Electoral Systems And Their Political Consequences**, (Ed. Vernon BOGDANOR, David BUTLER), Cambridge, 1983, s. 209-227.
- TUNÇ, Hasan; **Anayasa Hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.
- TÜRK, Hikmet Sami; “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 23, 2006, s. 75-113.
- WARE, Alan, **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, New York, 1996.

YANIK, Murat; “Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1-2, Haziran 2003, s. 271-282.

YAVAŞGEL, Emine; **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

